

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Marie Maximova

Předpoklady pro obnovení řeckokatolické
církve v Československu ve druhé
polovině 20. století

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. ThLic. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 12. května 2021

Marie Maximova

Bibliografická citace

Předpoklady pro obnovení řeckokatolické církve v Československu ve druhé polovině 20. století: diplomová práce / Marie Maximova; vedoucí práce: doc. PhDr. ThLic. Marek Šmíd, Ph.D. -- Praha, 2021. -- 78 s.

Anotace

Diplomová práce s názvem *Předpoklady pro obnovení řeckokatolické církve v Československu ve druhé polovině 20. století* se zabývá osudy této církve v období komunistického režimu. Hlavní část práce se věnuje rozmezí let 1950–1968, tedy etapě od jejího zrušení až po její částečné obnovení. V tomto období jsou hledány faktory a klíčové události, které k obnově přispěly. Důležité momenty v životě řeckokatolické církve jsou vykládány v dobovém politicko-náboženském kontextu. V závěru práce je nastíněn život a činnost obnovené, avšak okleštěné, řeckokatolické církve v období normalizace.

Klíčová slova

Řeckokatolická církev; komunismus; Československo; 1948-1989.

Abstract

The diploma thesis entitled *Prerequisites for the Restoration of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia in the second half of the 20th century* deals with the fate of this church in the period of communist regime. The main part of the work is devoted to the years 1950–1968, the stage from its abolition to its partial restoration. In this period, factors and key events that contributed to the restoration are sought. Important moments in the history of the Greek Catholic church are interpreted in the historical political-religious context. The conclusion outlined the life and activities of the restored, but limited, Greek Catholic Church in the period of normalization.

Keywords

Greek Catholic Church; Communism; Czechoslovakia; 1948-1989.

Počet znaků (včetně mezer): 148 050

Poděkování

Chtěla bych poděkovat zejména vedoucímu své diplomové práce doc. PhDr. ThLic. Marku Šmídovi, Ph.D., za trpělivost a cenné připomínky a své rodině za podporu.

Obsah

Úvod.....	7
1. Řeckokatolická církev v 50. letech: období pronásledování.....	9
1.1. Politický kontext období 50. let v Československu.....	9
1.2. Církevní politika KSČ a státu v 50. letech.....	10
1.3. Zrušení řeckokatolické církve v ČSR	13
1.4. Osudy řeckokatolických kněží a věřících po likvidaci	16
Řeckokatoličtí kněží, kteří přijali pravoslaví	17
Řeckokatoličtí kněží, kteří přestup odmítli	19
1.5. Činnost skryté řeckokatolické církve	22
2. Řeckokatolická církev v 60. letech: boj za obnovení.....	28
2.1. Období 60. let v Československu.....	28
2.2. Vztah státu a církve v Československu v 60. letech	29
2.3. Řeckokatolická církev v 60. letech	31
Styky řeckokatolických kněží se skrytou církví a společenstvím Kionótés	31
Snahy o obnovení řeckokatolické církve mezi lety 1964-1965	34
Navazování kontaktů mezi představiteli pravoslavné a řeckokatolické církve ..	36
Petiční akce za obnovu řeckokatolické církve v roce 1968	40
Reakce pravoslavné církve.....	43
3. Rok 1968: obnovení řeckokatolické církve v Československu.....	46
3.1. Jednání o obnovení řeckokatolické církve	46
3.2. Obnovení řeckokatolické církve v Československu	51
Povolení činnosti řeckokatolické církve a její hospodářské zabezpečení státem	51
Reakce na povolení činnosti řeckokatolické církve v Československu.....	53
Výběr ordináře řeckokatolické církve.....	56
3.3. Obnovování řeckokatolických farností	58

4. Řeckokatolická církev v 70. a 80. letech.....	61
4.1. Katolická církev v Československu v období normalizace.....	61
4.2. Řeckokatolická církev v Československu v období normalizace	63
Přetrvávající spory s pravoslavnou církví	64
<i>Numerus clausus</i> – omezování počtu řeckokatolických duchovních.....	66
Řeckokatolické farnosti v Českých zemí	67
4.3. Řeckokatolická církev po roce 1989	69
Závěr	72

Úvod

V diplomové práci nazvané *Předpoklady pro obnovení řeckokatolické církve v Československu ve druhé polovině 20. století* chronologicky navazuji na svou bakalářskou práci s názvem *Situace řeckokatolické církve v Československu po nástupu komunistického režimu*. V ní jsem sledovala osudy řeckokatolické církve v období prvních let komunistické diktatury a její násilné zrušení v roce 1950. Právě v 50. letech pak začíná popis a rozbor událostí v navazující diplomové práci.

Sleduji vývoj řeckokatolické církve primárně mezi lety 1950–1968, tedy v období od její likvidace po její obnovení. Jedná se o historickou etapu, během které se ze zakázané a pronásledované církve fungující v tichosti a ilegálně stala omezeným způsobem opět přijímaná instituce. Práce je koncipována chronologicky do čtyř kapitol. První kapitola se věnuje období 50. let, době nejtvrďšího pronásledování řeckokatolických kněží a věřících. Druhá kapitola sleduje události v 60. letech, snahy a boj řeckokatolických duchovních za obnovení církve. Stěžejní částí práce je pak třetí kapitola a rok 1968, vyústění snah předchozích dvou desetiletí do částečné obnovy řeckokatolické církve. Na závěr se věnuji její činnosti v průběhu 70. a 80. let. Jednotlivé kapitoly začínají obecným úvodem do politické a náboženské situace daného období. V tomto kontextu nahlížím na události, přímo související s řeckokatolickou církví.

Zatímco v bakalářské práci jsem se zabývala událostmi několika mála let, v této práci budu zkoumat dlouhý úsek téměř čtyř desetiletí. Nesnažím se postihnout všechny události, které se v tomto období odehrály, ale hledám klíčové události napříč politickými a církevními dějinami a důležité momenty v životech vybraných představitelů řeckokatolické církve.

Cílem této práce je nalézt, popsat a uvést do souvislostí události, které přispěly k obnovení řeckokatolické církve. Využívám zejména přímou metodu historického výzkumu, tedy studium primárních pramenů, jako jsou archivní dokumenty nebo dobová periodika. Tento postup doplňuji komparativní metodou, pomocí které hledám analogie mezi dějinami římskokatolické a řeckokatolické církve, a také biografickou metodou.

Hlavní otázka, kterou se snažím zodpovědět, je, do jaké míry bylo obnovení řeckokatolické církve logickým vyústěním politického oteplování a společensko-církevních změn v období pražského jara a jak se o obnovu zasloužili jednotlivci a skupiny z řad kněží a věřících. Právě subjektivní linie tak hraje v mé práci důležitou roli.

K obecnému úvodu do problematiky mi posloužily knihy *Z dějin řeckokatolické církve na Slovensku* od Jaroslava Coraniče a *Řeckokatolická církev v českých zemích* od Karla Sládka a kol. Monografii Jaroslava Coraniče považuji za nejobsáhlejší a nejucelenější studii, která k dějinám řeckokatolické církve v Česku a na Slovensku vznikla. Jak už ale z názvu vyplývá, autor se v ní zaměřuje primárně na území Slovenska, a to i v případech, kdy jsou popisovány události z období Československé republiky. Události odehrávající se na území Čech a Moravy jsou tak mnohdy poněkud upozaděny.

Historií řeckokatolické církve v Československu, zejména pak její likvidací a pronásledováním, se ve svých knihách věnuje také Václav Vaško. Jedná se například o tituly *Dům na skále: Církev bojující: 1950–květen 1960, Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.* nebo o krátkou monografii *Likvidace Řeckokatolické církve*. S mnoha novými poznatky, které jsem jinde v odborné literatuře nezaznamenala, jsem se setkala ve studii autorů Petera Borzy a Daniela Atanáze Mandzáka. Článek *Z podzemia na svetlo: Gréckokatolícka cirkev 1950–1968*, který byl publikován v časopise *Impulz*, přináší mnoho nových informací ohledně tajné činnosti řeckokatolických kněží v 50. a 60. letech.

Jako prameny pro vlastní výzkum jsem využila materiály z Národního archivu, konkrétně z fondů Ministerstva kultury ČSR, Ministerstva školství a kultury a Státního úřadu pro věci církevní. Dále jsem čerpala z pamětí řeckokatolického kněze Mariána Potaše, vladyky Mons. Ivana Ljavince a knižně publikovaných rozhovorů s biskupem Eugenem Kočišem. Podrobný přehled pramenů a literatury obsahuje soupis pramenů a literatury v závěru diplomové práce.

1. Řeckokatolická církev v 50. letech: období pronásledování

První polovina 50. let 20. století představuje pro církve v Československu nejtěžší etapu v období komunistického režimu. Od roku 1948, kdy se nový režim zmocnil vlády, upevňoval své pozice všemi dostupnými prostředky. Církev jako hlavní ideologický nepřítel komunismu se stala jednou z prvních obětí pronásledování.

V dubnu 1950 byla na zinscenovaném *Prešovském soboru* rozpuštěna řeckokatolická církev. Byla násilně připojena k církvi pravoslavné a ti, kteří s přestupem nesouhlasili, byli uvězněni a perzekuováni. Přesto všechno tato církev nezanikla. Období pronásledování přežila v tajnosti a ilegálně a zachovala si tak přímou kontinuitu až do svého částečného znovuoobnovení o 18 let později.

1.1. Politický kontext období 50. let v Československu

Po komunistickém převratu v únoru 1948 se Československá republika stala oficiální součástí východního bloku. Formálně nezávislý stát byl ve skutečnosti politickým satelitem Sovětského svazu. Po abdikaci prezidenta Edvarda Beneše (1884–1948) dne 7. června 1948, který odmítl podepsat novou Ústavu, zvolilo Národní shromáždění dne 14. června 1948 za nového prezidenta předsedu KSČ Klementa Gottwalda (1896–1953). Spolu s prezidentem Edvardem Benešem odešel i poslední náznak demokracie poúnorové vlády.

Zakladatelské období komunistického režimu v Československu mezi lety 1948–1953 bylo obdobím budování monopolního mocenského systému KSČ, obdobím přímé likvidace nepřátel režimu a občanské společnosti. Od roku 1948 probíhala hromadná kolektivizace zemědělství. Podniky s více než 50 zaměstnanci byly znárodněny a pozemky nad 50 hektarů rozděleny. Státní hranice byly uzavřeny a cestování do zahraničí omezeno nebo zakázáno.¹

V září 1948 byl přijat zákon zřizující tábory nucených prací. Na dobu dvou let tam mohl být poslán kdokoliv, kdo představoval hrozbu nebo se jevil režimu nepohodlný. Za

¹ BUREŠ 2019, 21-23

dobu své existence mezi lety 1948–1954 prošlo tábory nucených prací přibližně 23 000 občanů Československa.²

Likvidace nepřátel komunistického režimu byla uskutečňována skrze vykonstruované soudní procesy. Právní opora těchto politických procesů byla ukotvena v Zákoně na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb., schváleného dne 8. října 1948. Největší monstrprocesy byly v 50. letech vedeny proti církevním představitelům (proces Machalka a spol.), funkcionářům nekomunistických stran (proces s Miladou Horákovou a spol.) i vlastním členům (proces s vedením tzv. protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským). V jejich důsledku bylo mezi lety 1949–1960 pro politické trestné činy popraveno 241 osob.³

Druhá polovina 50. let byla ovlivněna politickou krizí, která vedla k částečné korekci dosavadních postupů. Vlnu nepokojů zvedla zejména měnová reforma v roce 1953, která znehodnotila úspory většiny obyvatel a vedla ke snížení kupní síly. Důsledkem této krize bylo dočasné pozastavení kolektivizace zemědělství, zrušení táborů nucených prací a pomocných technických praporů a částečná rehabilitace některých politických vězňů. Druhým podmětem pro politické a společenské změny se stalo odsouzení Stalinova kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS v únoru roku 1956. Snahy o revizionismus byly v Československu sice potlačeny, ale došlo k decentralizaci moci ve prospěch národních výborů a slovenských orgánů a k zmírnění represí. Režim se snažil o pozvednutí životní úrovně obyvatel, aby odvedl pozornost od svých hospodářských selhání a politických zločinů z období první poloviny 50. let.⁴

1.2. Církevní politika KSČ a státu v 50. letech

Katolická církev představovala pro komunistický režim hrozbu z několika důvodů. Církev byla tradiční autoritou a podle statistik z roku 1950 se k náboženství hlásilo 93,3 procenta obyvatel (76,4 % k římskokatolické církvi, 10,6 % k Církvi československé, zbytek k jiným).⁵ Církev byla hospodářsky soběstačnou institucí, měla vlastní školy (134 v českých zemích), tisk (133 církevních a náboženských časopisů), významné mezinárodní

² KAPLAN/PALEČEK 2008, 30

³ KAPLAN/PALEČEK 2008, 38

⁴ BUREŠ 2019, 23

⁵ Český statistický úřad. Skladba obyvatelstva podle náboženského vyznání v roce 1950 a v letech 1991 a 2001 (30.06.2003) [2021-02-10]. <<https://www.czso.cz/>>.

konexe a její nejvyšší představitel, papež, sídlil ve Vatikánu, na opačné straně tehdejšího bipolárního světa.⁶

Necelé dva měsíce po únorovém převratu byla dne 15. dubna 1948 založena komise pro církevní a náboženské otázky při Ústředním akčním výboru Národní fronty (ÚAV NF). Do čela komise byl jmenován ministr spravedlnosti Alexej Čepička (1910–1980), který byl společně s Rudolfem Slánským (1901–1951) a Klementem Gottwaldem (1896–1953) považován za hlavního autora církevní politiky KSČ. Základní body proticírkevní strategie byly obsaženy v Návrhu církevního oddělení ÚAV NF. Návrh byl schválen dne 30. srpna 1948 a postupy v něm popsané vycházejí z instrukcí členským komunistickým stranám vydaných na ustavujícím zasedání Informbyra z roku 1947. V návrhu církevního oddělení ÚAV NF jsou vytyčeny tři hlavní úkoly režimu: *1. Zabránit tomu, aby se náboženství stalo zbraní nepřátel režimu 2. Omezit možnost zneužívání náboženství k účelům politicky reakčním na nejmenší míru 3. Využít náboženství jako spojence státu.*⁷

V souvislosti s omezením vlivu církve a jejího možného využití nepřátelskými státy, jí chtěl komunistický režim přetransformovat v církev národní. Styky mezi československou katolickou církví a Svatým stolicem měly být přerušeny. O církevních záležitostech tak přestalo jednat Ministerstvo zahraničních věcí s papežskými diplomaty, ale orgány Národní fronty s biskupy. Po roce 1945 byl Svatý stolec v Československu diplomaticky zastoupen osobou internuncia. Byl jím jmenován Mons. Saverio Ritter, který v meziválečném Československu zastával funkci nuncia. Těsně před únorovými událostmi v roce 1948 ovšem odjel na léčení do Říma a do Prahy se již nevrátil. Místo něj byl Vatikánem vyslán Gennaro Verolino, kterému byla Československou vládou uznána funkce chargé d'affaires. Jelikož se ovšem kriticky vyjadřoval k nestandardním postupům v jednáních státu s církví, tedy vynechání internunciatury v těchto rozhovorech, byl v roce 1949 z ČSR odvolán jako nežádoucí osoba. Posledním diplomatickým zastupitelem Vatikánu byl Ottavio de Liva, kterému už ovšem nebyl uznán ani titul chargé d'affaires a v roce 1950, necelých šest měsíců po svém jmenování, byl nucen opustit Československo, neboť byl obviněn v souvislosti s číhošťským zázrakem. Poté již stát přestal vydávat vstupní víza jeho dalším možným nástupcům a internunciatura tak zůstala neobsazená.⁸

⁶ JÄGER 2009, 770

⁷ BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994, 20

⁸ BALÍK/HANUŠ 2012, 18-20

Dalším cílem bylo zajistit si loajalitu katolických biskupů. Komunistická vláda po únorovém převratu požadovala, aby biskupové uznali její legitimitu. Ti to ale prostřednictvím pastýřského listu ze dne 4. března 1948 odmítli. Komunistický režim přesto zprvu zvolil cestu vyjednávání. V těchto jednáních církev naopak po režimu požadovala autonomii a nezasahování do jejích vnitřních záležitostí. Poté, co bylo nalezeno odposlouchávací zařízení na biskupské poradě 22. - 23. března 1949 ve Starém Smokovci, veškerá naděje na kompromis padla a církev ztratila poslední iluze o věrohodnosti těchto jednáních. Novým cílem státu se tak stalo omezení vlivu církevní hierarchie na nižší duchovenstvo a klérus. Snahu naklonit si představitele církve nahradilo jejich zatýkání a internování. V červnu 1949 vzniklo schizmatické hnutí Katolická akce, které mělo nahradit oficiální církevní představitele při jednáních se státem a reprezentovat *oficiální* stanoviska církve. Pro nedostatek tzv. vlasteneckých kněží ovšem zasedali v čele organizace především laici a celá akce působila velice nedůvěryhodným dojmem. Jako neefektivní nakonec v roce 1951 zcela zanikla.

Zákonné ukotvení omezování církve přišlo v podobě tzv. církevních zákonů z roku 1949. Zákon č. 217/1949 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní, který dával státu neomezenou kontrolu nad církví a Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem, který z duchovních učinil státní zaměstnance, kteří museli k vykonávání kněžské služby dostávat státní souhlas. Tyto zákony a další nařízení vlády výrazně omezovaly suverenitu katolické církve v Československu.⁹ Další zákonná opatření byla přijata v roce 1950. Týkala se spjatosti církve s každodenním životem občanů. Byly zavedeny povinné stání sňatky a církvi bylo odebráno vedení matrik. Vliv církve ve společnosti tím byl silně oslaben.¹⁰

Rok 1950 byl v životě katolické církve důležitým milníkem. Nejvíce opatření určujících její postavení během 50. let bylo učiněno v tomto roce. Od ledna roku 1950 museli všichni duchovní od kaplanů až po biskupy skládat slib věrnosti republice a téměř souběžně probíhalo vyšetřování číhošťského zázraku, při němž na následky krutého mučení zemřel 25. února římskokatolický kněz Josef Toufar.¹¹ Od 31. března do 5. dubna 1950 probíhal

⁹ BALÍK/ HANUŠ 2012, 26-29

¹⁰ JÄGER 2009, 780–783

¹¹ Dne 11. prosince 1949 se měl stát v číhošťském kostele zázrak. Při kázání kněze Josefa Toufara se měl podle mnoha svědků kříž nad svatostánkem vychýlit ze své osy a několikrát se naklonit ze strany na stranu. Celá událost přivolala velkou pozornost tisku a veřejnosti, mimo jiné proto, že prý měl kříž zůstat vychýlený na západ, což si mnoho lidí vysvětlovalo jako znamení, že Bůh nesouhlasí s politicko-společenskou situací v komunistických státech nebo jako znamení blížící se války a vítězství Západu. Přestože se samotní představitelé katolické církve i Josef Toufar stavěli k celé věci rezervovaně, na místo proudily davy lidí. Dne 28. ledna 1950 byl Josef Toufar zatčen a obviněn ze zinscenování

první vykonstruovaný proces namířený proti katolické církvi. Proces Machalka a spol., ve kterém bylo za protistátní špionáž ve prospěch Vatikánu odsouzeno 10 řeholníků, posloužil jako záminka pro likvidaci klášterů a mužských řeholí s krycím názvem Akce K. Během dvou etap od dubna do května roku 1950 bylo v Československu násilně zrušeno 219 řeholních domů a 2376 řeholníků bylo internováno. V menším rozsahu probíhala také Akce Ř zaměřená na ženské řeholní řády. Ve stejném roce byly z rámců univerzit vyňaty bohoslovecké fakulty a uzavřeny kněžské semináře. Místo nich vznikly dva generální semináře a jako náhrada za Katolickou teologickou fakultu Univerzity Karlovy sloužila Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Litoměřicích.¹²

V průběhu 50. let vláda internovala téměř všechny biskupy v Česku i na Slovensku a jejich funkci měli zastávat dosazení generální nebo kapitulní vikáři spolupracující s režimem. Pražský arcibiskup Josef Beran (1888–1969) byl internován na různých místech od roku 1949 až do svého částečného propuštění v roce 1963. Od roku 1950 byli ve svých rezidencích vězněni také arcibiskup olomoucký Josef Karel Matocha (1888–1961), českobudějovický biskup Josef Hlouch (1902–1972) a brněnský biskup Karel Skoupý (1886–1972). V roce 1950 byl uvězněn olomoucký světící biskup Stanislav Zela (1893–1969) a litoměřický biskup Štěpán Trochta (1905–1974) byl po tříleté internaci v roce 1954 ve vykonstruovaném procesu odsouzen za špionáž a vlastizrada. Jediným katolickým biskupem, kterého nechal komunistický režim v českých zemích veřejně působit, byl pražský pomocný biskup Antonín Eltschkner.¹³

Okleštěná katolická církev v Československu po roce 1953 už jen přežívala. Její činnost byla zatlačena za zdi kostelů a ve veřejném životě pro ni nezbylo místo.

1.3. Zrušení řeckokatolické církve v ČSR

Řeckokatolická církev padla za oběť komunistickému režimu jako první. Vždy byla trnem v oku pravoslavné církvi, která jí považovala za schizmatickou a její vznik byl mnohdy brán jako historická křivda. To spolu s faktem, že oproti církvi římskokatolické měla slabší mezinárodní postavení i počty svých věřících, z ní dělalo snadný cíl.

Jako první byla zlikvidována řeckokatolická církev v sovětské Ukrajině. Na Lvovské synodě v březnu roku 1946 byla prohlášena za neplatnou Brestlitevská unie z roku 1596,

zázraku. Zemřel 25. února 1950 ve státním sanatoriu v Praze na následky mučení. (DOLEŽAL, Miloš: Jako bychom dnes zemřít měli, Pelhřimov 2012.)

¹² VALÍŠ 2019, 578

¹³ BALÍK/HANUŠ 2012, 77-79

kteřá sjednocovala část pravoslavných věřících z oblasti tehdejší polsko-litevské unie s Římem. Následovala likvidace v Polsku a Rumunsku, kde byla 1. prosince roku 1948 zrušena unie sedmihradských řeckokatolíků.¹⁴

Podle Schematismu prešovského biskupství z roku 1948 žilo v Čechách a na Moravě 68 400 řeckokatolických věřících a na Slovensku 237 200. V roce 1948 měla řeckokatolická církev v Československu 345 duchovních, 242 systematizovaných farských úřadů, 241 farských kostelů, 171 filiálních kostelů a 49 kaplí.¹⁵

Po vzniku Československa spadali řeckokatolíci z českých zemí a ze Slovenska pod prešovskou eparchii, kterou v roce 1815 zřídil císař František I. (1768–1835) vyčleněním z eparchie mukačevské a v roce 1818 ji potvrdil bulou *Relata Semper* papež Pius VII. (1742–1823).¹⁶ Od roku 1927 byl hlavou prešovské eparchie titulární biskup Peter Pavel Gojdič OSMB¹⁷ a jako pomocný biskup byl v roce 1947 vysvěcen ThDr Vasil' Hopko.¹⁸

Předzvěsti likvidace přicházely v Československu od nástupu komunismu k moci. Byly to výpovědi utíkajících řeckokatolických kněží ze Sovětského svazu, zintenzivňující se nátlak na dobrovolný přestup kněží a věřících k pravoslaví i verbální útoky státních

¹⁴ BORZA/MANDZÁK 2008

¹⁵ Schematismus Prešovskej gréckokatolíckej metropolie 2008, 29

¹⁶ ŠTURÁK 2008, 27

¹⁷ Peter Pavel Gojdič se narodil 17. července 1888 ve slovenské obci Ruské Pekľany do rodiny řeckokatolického kněze. Teologické vzdělání získal na bohosloveckých fakultách v Prešově a v Budapešti a kněžské svěcení přijal dne 27. srpna 1911 v Prešově. Rok působil jako kaplan v obci Cigelka a jako administrátor farnosti v obci Petrová. Poté odešel do Prešova, kde zastával funkci katecheta v městské škole a později ředitele biskupské kanceláře. V roce 1922 vstoupil do řádu Basila Velikého a přijal jméno Pavel. Řeholní sliby složil v roce 1924 a působil v kláštěrech v Užhorodu a v Malém Berezném. V roce 1926 byl papežem jmenován administrátorem řeckokatolické eparchie v Prešově a o rok později byl v Římě vysvěcen na biskupa. V roce 1940 byl jmenován prešovským sídelním biskupem. Po násilné likvidaci řeckokatolické církve v Československu byl v roce 1951 ve vykonstruovaném soudním procesu odsouzen k doživotnímu vězení. Následkem krutého zacházení během vyšetřování i samotného výkonu trestu a kvůli zanedbání zdravotní péče zemřel na rakovinu v roce 1960 ve vězení v Leopoldově. V roce 2001 byl papežem Janem Pavlem II. prohlášen za blahosloveného a v roce 2008 mu byl posmrtně udělen titul Spravedlivého mezi národy. Biskup Pavel Gojdič je pochován v řeckokatolické katedrále sv. Jana Křtitele v Prešově.

¹⁸ Vasil' Hopko se narodil 24. dubna 1904 v obci Hrabské v Bardejově. V roce 1924 vstoupil do kněžského semináře v Prešově a vystudoval tamní Teologickou akademii. Kněžské svěcení přijal 3. února 1929 a odešel jako seminarista do Prahy, kde se věnoval zdejší řeckokatolické komunitě. Biskupem Gojdičem byl pověřen založením řeckokatolické farnosti v Praze. V roce 1931 byl řeckokatolíkům nabídnut chrám sv. Klimenta v Karlově ulici v Praze. Dne 12. února 1931 podepsal pražský arcibiskup František Kordač (1852-1934) darovací smlouvu, v níž byl kostel sv. Klimenta darován řeckokatolíkům. V roce 1933 pak Ministerstvo školství a národní osvěty souhlasilo se systematizací řeckokatolické farnosti v Praze. V roce 1943 byl Vasil' Hopko jmenován profesorem morální a pastorální teologie na Vysoké škole bohoslovecké v Prešově a v roce 1947 byl jmenován pomocným biskupem v Prešově. Po zrušení řeckokatolické církve v roce 1950 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen k 15 rokům vězení. Z důvodu zdravotních komplikací byl předčasně propuštěn v roce 1964. Po obnovení řeckokatolické církve v roce 1968 i nadále působil jako světící biskup v Prešově. Biskup Hopko zemřel v roce 1976 a byl pochován v řeckokatolické katedrále sv. Jana Křtitele v Prešově. V roce 2003 byl papežem Janem Pavlem II. Blahosloven.

představitelů a tisku, lživě označující řeckokatolickou církev za spojence banderovců a biskupa Gojdiče za Tisova stoupence.¹⁹ Předtucha blízkého konce přiměla řeckokatolické představitele jednat a na možnou likvidaci se připravit. Poslední veřejné svěcení nových kněží proběhlo v únoru roku 1950, kdy byl narychlo vysvěcen pátý ročník kněžského semináře v Prešově. Biskup Gojdič ještě narychlo usiloval o předčasné vysvěcení čtvrtého ročníku, bohužel se mu to již kvůli internaci nepodařilo stihnout. Všechna další svěcení probíhala tajně.²⁰

Jak již bylo řečeno v úvodu, v Československu byla řeckokatolická církev zlikvidována v roce 1950. Formálně nebyla zakázána, ale zrušena. Odepření ústavní svobody vyznání téměř čtyři sta tisícům řeckokatolických věřících tak nebylo nijak legislativně zakotveno. Mělo tak být učiněno z vůle řeckokatolického věřícího lidu, který prý sám žádal o návrat do pravoslavné církve. Celá akce měla navenek vypadat jako záležitost vnitřně církevní, jako kdyby stát a komunistický režim stály mimo a výsledky Prešovského soboru jen nepřímou akceptovaly. Ve skutečnosti nesla likvidace řeckokatolické církve tajné označení Akce P. Stejně jako u předcházející Akce K, která zlikvidovala všechny kláštery na území Československa, i v tomto případě šlo o důkladně propracovaný plán pod přímou direkcí státu. Projevila-li se v celé záležitosti vůle věřícího lidu, pak pouze ze strany pravoslavné církve, nebo alespoň jejích hodnostářů, se kterými byla celá akce koordinována.

Dne 28. dubna roku 1950 se uskutečnil *Prešovský sobor*. V soudobé literatuře označovaný jako lžisobor, nebo psán v uvozovkách. Od pravého církevního soboru měl totiž velice daleko. *Codex Iuris Canonici Orientalis*, podle něhož se řeckokatolická církev řídí, stanovuje, že církevní sněm může svolat pouze biskup a ten má být zároveň jeho předsedou. Biskup Pavel Gojdič byl v tu chvíli internován ve svém biskupském sídle a o sněmu nevěděl. Dne 28. dubna byla do hotelu *Čierny orol* v Prešově svolána *mírová manifestace a sjezd návratových výborů*. Státem organizované návratové výbory tou dobou působily už v téměř každé obci. Měly za úkol přesvědčovat řeckokatolíky k přestupu na pravoslaví. Členy návratových výborů byli funkcionáři místních národních výborů, výborů komunistické strany, již přešli řeckokatolíci nebo příznivci pravoslaví.

¹⁹ Řeckokatolická církev, zejména její pražská farnost, byla tehdejším tiskem označována za věrné spojence banderovců a za jejich civilní síť (Spravedlivý rozsudek nad banderovci. In: Rudé právo, č. 273, 1948, 2 nebo Neznámá tvář banderovců. In: Rudé právo, č. 284, 1948, 3). Biskup Gojdič byl zase na základě své přímlyvy u prezidenta Beneše o zrušení trestu smrti pro bývalého prezidenta Jozefa Tisa v listopadu roku 1945 označován za jeho stoupence. Tato skutečnost později posloužila i jako jeden z bodů obžaloby při soudním procesu. (Marián Potaš: Dar lásky, s. 165, 220)

²⁰ PETRÍK 2019, 44

Návratové výbory měly s sebou do hotelu *Čierny orol* přivést co nejvíce řeckokatolických věřících a duchovních, přičemž účast byla povinná. Téměř nikdo netušil, co se bude na soboru dít. Do sálu, kde se setkání konalo, se mohl dostat pouze člověk s pozvánkou nebo přiveden státní bezpečností.²¹ Příslušníci řeckokatolické církve tu tvořili menšinu. Oficiálně bylo přítomno 820 delegátů, z nich 100 řeckokatolických duchovních a kolem 4000 věřících. Toto jsou čísla uváděná tehdejším tiskem. Podle pamětníků bylo přítomných řeckokatolických duchovních o více jak polovinu méně, kolem čtyřiceti.²² Na soboru byl přečten *Manifest k řeckokatolickému duchovenstvu a věřícím v ČSR*, který vyzýval k zrušení Užhorodské unie z roku 1646 a k přestupu řeckokatolíků na pravoslavnou víru. Kdo chtěl něco namítnout nebo protestovat, byl umlčen členy státní bezpečnosti. Nenásledovala žádná diskuze pouze hlasování delegátů, kteří manifest jednohlasně přijali. Ostatní přítomní neměli šanci se nijak vyjádřit. Sobor trval dvě hodiny. Řeckokatolická církev v ČSR byla zrušena.²³

1.4. Osudy řeckokatolických kněží a věřících po likvidaci

Skutečný počet řeckokatolických duchovních k datu zlikvidování církve je těžko určitelný. Údaje se liší v odborné literatuře i primárních pramenech.²⁴ Podle Schematismu prešovského biskupství z roku 1948, ze kterého lze orientačně vycházet i pro rok 1950, bylo v té době v Československu 345 řeckokatolických duchovních, z toho 312 v duchovní správě, aktivně vykonávajících službu církvi.²⁵

Řeckokatolické kněze lze zjednodušeně rozdělit do tří proudů, tak jak se po likvidaci církve v dubnu roku 1950 vyprofilovali. Část kněží, ať již dobrovolně, nebo pod tlakem výhrůzek a lstivých metod, na pravoslaví přestoupila. Druhá skupina přestup odmítla a byla internována, vystěhována nebo uvězněna a poslední část kněží se před státními orgány skrývala a udržovala ilegální řeckokatolickou církev při životě.

²¹ POTAŠ 2001, 197

²² VAŠKO 1990, 172

²³ POTAŠ 2001, 199

²⁴ Fedor M. ve své knize *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950* uvádí počet 338 řeckokatolických duchovních. Oproti tomu stranické anály ve fondu ÚV KSS SNA uvádí počet 288 kněží. Dále se můžeme setkat s údajem o 256 řeckokatolických duchovních v situační zprávě z 9. září roku 1950 vypracované Ladislavem Holdašem.

²⁵ Schematismus Prešovskej gréckokatolíckej metropolie. Prešov 2008, 29

Řeckokatoličtí kněží, kteří přijali pravoslaví

Po řeckokatolických duchovních bylo krom podpisu usnesení Prešovského soboru požadováno také složení slibu pravoslavnému biskupovi. Teprve tento akt znamenal faktický přestup řeckokatolického kněze na pravoslaví, a právě s jeho získáváním měly stranické orgány největší problémy. Ladislav Holdaš, vedoucí Slovenského úřadu pro věci církevní, v situační zprávě z 9. září 1950 uvedl: „*Manifest přijatý na církevním sněmu podepsalo z 256 duchovních ve veřejné správě 169 duchovních. Ostatní se zdráhají podepsat. Z těchto zdráhajících se je 23 v klášteře v Hlohovci, protože vyvíjeli nátlak na kněze a věřící lid proti uplatňování rozhodnutí prešovského církevního sněmu. Ostatní, kteří jsou na svobodě, až na nepatrné výjimky, už nebudou v dohledné době získáni pro pravoslaví. Bude třeba řešit jejich otázku spolu s internovanými v hlohoveckém klášteře. S řešením se bude zabývat církevní šestka Předsednictva ÚV KSČ.*“²⁶

Do června 1950 složilo církevní slib 63 kněží. Kvůli přetrvávajícímu teroru a zintenzivňujícímu se nátlaku nakonec slib do konce roku 1953 složilo 132 řeckokatolických kněží.²⁷ Mnoho kněží svůj slib později odvolalo, nebo dobrovolně odešlo do civilního zaměstnání, popřípadě do důchodu. Řeckokatolický kněz a bazilián Marián Potaš (1918-2006) ve svých pamětech uváděl: „... *A takovýchto navrácení bylo později více, neboť je třeba říct, že později téměř všichni řeckokatoličtí duchovní – odpadlíci odvolali svojí zradu víry, a byli mezi nimi i novopečení pravoslavní biskupové, bývalý kanovník Viktor Michalič a bývalý děkan otec Michal Milly, kromě tří odpadlíků, kteří zemřeli bez pokání.*“²⁸ Podle zprávy sekretariátu ÚV KSČ o církevně politické situaci na východním Slovensku z 3. listopadu 1953 kněžské povolání aktivně vykonávalo jen 96 bývalých řeckokatolických kněží a z toho třetina tak činila pouze z taktických a existenčních důvodů.²⁹

Čísla uváděná státními orgány jsou ovšem silně nadhodnocena. Zaprvé zahrnují kněze, kteří později svůj podpis manifestu odvolali, zadruhé i ty, z kterých byl podpis vymámen podvodem a o svém teoretickém přestupu k pravoslaví ani nevěděli. Pro srovnání, Peter Šturák ve své knize *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989* uvádí, že z původních 328 řeckokatolických duchovních, jich 283 přestup odmítlo, 45 jich souhlasilo, avšak pouze 23 jich nakonec přestoupilo.³⁰

²⁶ CORANIČ 2014, 343

²⁷ CORANIČ 2014, 344

²⁸ POTÁŠ 2001, 323

²⁹ CORANIČ 2014, 344

³⁰ ŠTURÁK 2008, 124

Kdo z jakých pohnutek a za jakých okolností nakonec pravoslaví přijal lze těžko posoudit. Většina kněží s přestupem souhlasila pod nátlakem výhrůzek. Byli ovšem i tací, kteří přestoupili dobrovolně. Z nejvyšších míst církevní hierarchie to byli například ředitel biskupské kanceláře a generální vikář, nejbližší spolupracovník biskupa Gojdiče, Ján Kokinčak, biskupův osobní tajemník, otec Boris Turkyňak, kanovník Viktor Michalič nebo protokolista biskupské kanceláře Pavol Vojtovič.³¹ Někteří z nich s pravoslavnou církví spolupracovali ještě před likvidací. Biskup Jan Kočiš ve svých pamětech vzpomíná, že v době svého studia na prešovské bohoslovecké fakultě těsně před konáním Prešovského soboru, kdy spolu se svým spolužákem Mikulášem Chanáthem usilovali o tajné vysvěcení, chodil otec Ján Kokinčak kolem nich a neustále se na něco vyptával. Tehdy ještě nevěděli, že taktizuje se státními orgány a pravoslavnou církví.³² Mnoho z bývalých řeckokatolických kněží později získalo významné posty v hierarchii pravoslavné církve. Bývalý řeckokatolický kanovník Viktor Michalič se stal prvním pravoslavným michalovským biskupem. Otec Michal Millý se stal nejdříve v roce 1953 pomocným a o rok později druhým pravoslavným michalovským biskupem a náměstkem metropolitů pražského. Michalovská pravoslavná eparchie vznikla 28. července 1950, kdy se oddělila od prešovské eparchie.

Jiná část řeckokatolických kněží přijala pravoslaví ze strachu nebo byli oklamáni. Jelikož nejsou řeckokatoličtí kněží vázání celibátem, většina z nich měla rodiny. I na ně pak mířil nátlak a výhrůžky státních orgánů. Jejich ženy měly být v případě nesouhlasu propouštěny ze zaměstnání, děti nepřijímány na školy apod. Byly případy, kdy byli kněží předvoláváni na stranické úřady a jejich podpis prezenční listiny pak byl vydáván za podpis o přestupu. Jindy si zase mysleli, že podepisují pouze usnesení prešovského soboru.³³

Kněží, kteří souhlas s přestupem podepsali, byli postiženi sankcemi církevního kanonického práva. Ti, kteří chtěli svůj podpis později odvolat, měli problém najít kněze, který by je této cenzury zprostil a udělil jim rozhřešení. Římskokatoličtí kněží totiž měli zakázáno bývalým řeckokatolíkům udělovat svátosti. Nakonec byl touto pravomocí pověřen řeckokatolický kněz Ivan Ljavinec, který se po likvidaci řeckokatolické církve úspěšně skrýval a nadále vykonával činnost řeckokatolického kněze. Internovaný biskup Hopko ho v tajném dopise jmenoval generálním vikářem s právem zástupce biskupa a

³¹ POTAŠ 2001, 206

³² PETRIK 2019, 51

³³ CORANIČ 2014, 344

s širokou pravomocí udělovat rozhřešení a dispense. Aby kněz, který pravoslaví přijal, získal rozhřešení a byla z něj snata exkomunikace, musel učinit následující:

1. Vrátit jmenovací dekret za pravoslavného faráře pravoslavnému biskupskému úřadu v Prešově.
2. Odvolat před úřady své jmenování pravoslavným farářem.
3. Nerespektovat pravoslavný biskupský úřad.
4. Neúčastnit se školení ani schůzí pořádaných pravoslavným biskupským úřadem.
5. Oznámit věřícím, že nadále zůstává řeckokatolickým farářem.³⁴

Otci Ivanu Ljavinci bylo tehdy pouhých 27 let. Když se úřady dozvěděli o kněžích, kteří svůj souhlas odvolali, zbavovali je farností a vyhošťovali do severních Čech.³⁵

Řeckokatoličtí kněží, kteří přestup odmítli

Kněze, kteří přestoupit odmítli, čekalo pronásledování, perzekuce nebo nucené vystěhování. Ty z nich, které stát vyhodnotil jako nenapravitelné pak tábory nucených prací, vězení a mladé bohoslovce pomocné technické prapory. Zpráva o stavu nesjednocených řeckokatolických duchovních z 2. listopadu 1951 uvádí, že z počtu 151 kněží, kteří přestup odmítli, jich bylo 66 internováno v soustředovacím klášteře v Podolínci, 34 kněží odešlo vykonávat civilní zaměstnání, 34 jich zůstalo ve svých farách, avšak bez platu a se zákazem vykonávat bohoslužby a 19 kněží se skrývalo.³⁶ Skutečný počet nesjednocených duchovních byl ovšem mnohem vyšší a číslo narůstalo, neboť jich mnoho svůj přestup na pravoslaví postupně odvolávalo. Koncem roku 1951 tak byla uskutečněna Akce 100, v jejímž důsledku bylo téměř sto kněží i se svými rodinami vystěhováno z východního Slovenska do Čech.

Zprvu byli nesjednocení řeckokatoličtí duchovní, které stát klasifikoval jako *reakční*, umístováni do internačních a centralizačních klášterů. Internace však byla mnohdy pouze dočasným řešením, po kterém následovalo vězení nebo nucené přesídlení. Mezi internovanými byli i oba řeckokatoličtí biskupové. Biskup Peter Pavel Gojdič byl státní policií odvezen záhy po konání Prešovského soboru. Fakticky internován, ale byl již od prosince roku 1949, kdy byl do prešovského biskupského ordinariátu přidělen státní zmocněnec a biskup tak byl izolován v domácím vězení.³⁷

³⁴ BORZA/MANDZÁK 2008

³⁵ Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince, 20

³⁶ CORANIČ 2014, 345

³⁷ POTÁŠ 2001, 186

Vladyka Gojdič byl internován od dubna do června 1950. Nejdříve ve františkánském klášteře v Nižnej Šebastovej, v tatranské osadě Štrbské pleso a poté v internačním klášteře v Báci. Během internace byl přemlouván k přestupu na pravoslaví. Jelikož vytrvale odmítal, dne 16. června bylo na zasedání bezpečnostní komise ÚV KSČ rozhodnuto o jeho zatčení o obvinění z protistátní činnosti. Téhož měsíce byl vzat do vyšetřovací vazby a umístěn do Valdické věznice. V září 1950 byl přemístěn do Ruzyňské věznice, kde byl vyslýchán a mučen za účelem získání falešného doznání.³⁸

Biskup Gojdič byl jedním z hlavních aktérů ve vykonstruovaném monstrprocesu s vysokými církevními představiteli na Slovensku. Spoluobviněnými byli slovenští římskokatoličtí biskupové Ján Vojtaššák (1877–1965) a Michal Buzalka (1886–1961). Soudní proces se konal mezi dny 10. – 15. ledna 1951. Biskup Gojdič byl obviněn z velezrady a vyzvědačství a odsouzen k doživotnímu vězení, ztrátě občanských práv, zkonfiskování majetku a byla mu udělena peněžitá pokuta ve výši 200 000 Kčs. Státní prokurátor původně požadoval trest smrti, ale jako polehčující okolnost bylo vzato jeho vynucené přiznání. I když byla všechna obvinění lživá, biskup Gojdič je po úmorných výsleších, na pokraji svých psychických i fyzických sil nakonec podepsal.³⁹ I po odsouzení byl státními orgány přemlouván, aby přijal pravoslaví a uznal likvidaci řeckokatolické církve. Byla mu nabízena svoboda a post patriarchy československé pravoslavné církve, ale biskup Gojdič vytrvale odmítal, a naopak požadoval obnovení své církve a svobodu pro všechny kněze. V době odsouzení mu bylo 63 let a trpěl zdravotními problémy, přesto prošel věznicemi v Ruzyni, Valdicích, Ilavě a Leopoldově, kde byl nucen vykonávat fyzicky náročné práce.⁴⁰

V roce 1953 byl biskupu Gojdiči na základě amnestie Antonína Zápotockého snižen trest na 25 let. Vzhledem k jeho věku a zdravotnímu stavu to ovšem téměř nic neznamenal. Nevztahovala se na něj amnestie Antonína Novotného v roce 1957 ani amnestie z roku 1960. Nebyly vyslyšeny žádosti biskupa Gojdiče, odůvodňované zhoršujícím se zdravotním stavem ani oficiální dopis československé vládě od papeže Pia XII, který žádal o propuštění biskupa do Říma, kde by mu byla umožněna léčba. Otec Gojdič trpěl rakovinou plic. Zemřel 17. července 1960, v den svých 72. narozenin, ve vězeňské nemocnici v Leopoldově.⁴¹

³⁸ VAŠKO 2007, 287

³⁹ POTÁŠ 2001, 237

⁴⁰ VAŠKO 2007, 286

⁴¹ POTÁŠ 2001, 288-290

Pomocný biskup Vasil' Hopko byl stejně jako biskup Gojdič pod státním dozorem již několik měsíců před konáním Prešovského soboru. Ani jeden tak nemohl proti likvidaci řeckokatolické církve nijak vystoupit. Státní zmocněnec jej doprovázel na přednáškách i bohoslužbách a hlídkoval před domem jeho matky v Prešově, kde biskup Hopko žil.⁴² Zde byl také po likvidaci řeckokatolické církve několik dní izolován v domácím vězení. Poté byl dne 1. května 1950 odvezen do internačního kláštera v Báci a od sud přesunut do internačního kláštera v Hlohovci. Zde se díky otci Mariánu Potaši dozvěděl o otci Ivanu Ljavinci, kterému se dařilo skrývat se před státními orgány a tajně ho instruoval pro službu skryté řeckokatolické církve. Dne 18. října roku 1950 byl převezen do pražské Ruzyňské věznice. Po čas vyšetřovací vazby byl surově vyslýchán, držen na samotkách a fyzicky i psychicky trýzněn. Pod tlakem také podepsal smyšlená obvinění a po soudním procesu, který se v Bratislavě konal dne 24. října 1951, byl obviněn z velezrady a vyzvědačství a odsouzen k 15 rokům vězení, konfiskaci majetku, peněžité pokutě 200 00 Kšc a k ztrátě občanských práv.⁴³

Biskupu Hopkovi bylo v době odsouzení 47 let. Přestože trpěl zdravotními problémy, nebyl zahrnut do žádné z udělovaných amnestií v průběhu 50. a 60. let. U československé vlády se za jeho propuštění opakovaně přimlouval papež Pavel VI. Na doporučení lékařů byl z vězení podmíněně propuštěn teprve 12. května roku 1964. Ve vězení strávil 13 let. Prošel věznicemi v Leopoldově, Ilavě, Valdicích, Mírově a v Ruzyni. Trpěl astmatem, cukrovkou a depresemi. Po propuštění nějaký čas pobýval v Košicích, kde se stýkal s věřícími a objížděl farnosti, proto byl až do částečného obnovení řeckokatolické církve v roce 1968 přemístěn do bývalého cisterciáckého kláštera v Oseku.⁴⁴

Vězením prošlo mnoho dalších řeckokatolických kněží. Ty, jež vězení unikli, čekali nucené vystěhování a odchod do civilního zaměstnání. Koncem roku 1951 se uskutečnila Akce 100. Měla vyřešit problém nesjednocených řeckokatolických kněží na východním Slovensku, kterých navzdory opačným předpokladům přibývalo. Do poloviny roku 1952 bylo z oblasti Prešova a Košic do Čech přesídleno 124 řeckokatolických kněží i se svými rodinami. Měli tak být izolováni od svých věřících. Celá akce byla špatně zorganizovaná. Kněží museli své domovy opustit ze dne na den, a když přijeli do Čech, často jim ještě nebylo připraveno nové místo pobytu ani zaměstnání, do kterého by měli nastoupit.⁴⁵

⁴² PETRÍK 2019, 38

⁴³ VAŠKO 2007, 225

⁴⁴ CORANIČ 2014, 339-342

⁴⁵ ŠTURÁK 2013, 48-49

1.5. Činnost skryté řeckokatolické církve

Třetí skupinu řeckokatolických kněží tvořili ti, jež státnímu aparátu unikli a v tajnosti nadále vykonávali službu církvi. Udržovali skrytou řeckokatolickou církev při životě a usilovali o její obnovení. Tito kněží tady byli pro věřící, kteří přestup k pravoslaví odmítli. Sloužili s nimi v tajnosti bohoslužby a udělovali jim svátosti. Připravovali novou generaci řeckokatolických kněží a udržovali mezinárodní kontakty s řeckokatolickými církvemi v přilehlých státech. Prostřednictvím anonymních rezolucí a zasíláním stížností příslušným státním orgánům dávali na vědomí, že řeckokatolická církev nebyla umlčena. Na tomto poli se zasloužili zejména otcové Ivan Ljavinec, Ján Hirka, Štefan Lazor, Mikuláš Rusnák, Miron Petrašovič, Mirón Podhájecký a Teodor Rojkovič. Postupně, jak byli propouštěni z internačních táborů a pomocných technických praporů, připojovali se ke kněžím také bohoslovci a řeholníci.

Dne 19. května 1949, necelý rok před zrušením řeckokatolické církve, svolal biskup Gojdič poradu svých nejbližších spolupracovníků. Byl si vědom rizika likvidace církve i své možné internace. Pro případ, že by nemohl nadále vykonávat svou funkci, určil pět zástupců, na které by jeho biskupské pravomoci přešly. Kněží byli jmenováni v tomto pořadí: pomocný biskup Vasil' Hopko, generální vikář prešovské eparchie Mikuláš Rusnák, generální vikář Ján Kokinčák, vícerektor prešovského kněžského semináře Michal Sabadoš a profesor biblických věd bohoslovecké univerzity v Prešově, bývalý osobní tajemník biskupa Gojdiče otec Myron Podhájecký. Zároveň biskup Gojdič poslal do Vatikánu žádost o vysvěcení tajného řeckokatolického biskupa. Žádost ovšem zůstala bez odpovědi. Po zrušení řeckokatolické církve, i přes přijatá preventivní opatření, se však kněží, kteří přestup odmítli ocitli bez ordináře. Otcové Vasil' Hopko, Mikuláš Rusnák a Myron Podhájecký byli internováni, Ján Kokinčák přestoupil na pravoslaví a Michal Sabadoš odešel do Maďarska.⁴⁶

Jedním z kněží, kterým se před státním dozorem dařilo určitou dobu skrývat byl otec Ivan Ljavinec. Do dubna roku 1950 působil v Prešově jako spirituál kněžského semináře. Týden před zrušením řeckokatolické církve byl jmenován novým rektorem bohoslovecké fakulty v Prešově michalovský kaplan Anton Havrila. Byl dosazen státní správou a jako vládní zmocněnec s ním do semináře přišel starý přítel otce Ljavince profesor Vasil' Lata.

⁴⁶ CORANIČ 2014, 353

Ten otce Ljavince varoval a umožnil mu kněžský seminář včas opustit. Kromě otce Ljavince opustili seminář i všichni bohoslovci. Tři dny po konání Prešovského soboru převzal budovu semináře pravoslavný exarcha moskevského patriarchy v Československu Jelevferij. Na svobodě otec Ljavinec zůstal pět let. Skrýval se u svých příbuzných a rodin řeckokatolických kněží v Praze a na východním Slovensku. Vykonával tajnou pastorační činnost a navazoval kontakty s bohoslovci a ostatními řeckokatolickými knězi, kteří zůstali na svobodě.

O jeho působení se doslechl biskup Vasil' Hopko. V roce 1950 byl internován v klášteře v Hlohovci spolu s knězem Mariánem Potašem, který měl zvláštní povolení obstarávat ostatním internovaným ve městě nákupy. Přes Olgu Mydlíkovou, známou otce Ljavince, mu předal dekret od biskupa Hopka, kde ho jmenoval generálním vikářem s právem zástupce biskupa s širokou pravomocí udělovat rozhřešení a dispenze. Zároveň ho zplnomocnil delegovanou jurisdikci subdelegovat dalším osobám podle potřeby a teritoria. Dekret byl otci Ljavinci doručen v listopadu roku 1950.⁴⁷ Lze předpokládat, že byl biskup Hopko seznámen s obsahem mimořádných fakult, které Vatikán udělil Československu kolem roku 1950. Podle nich pak nespíše postupoval, při zplnomocnění otce Ljavince i při ukládání pravomocí, které mu svěřil.

Otec Ljavinec podle rad biskupa Hopka vytvořil síť subdelegovaných kněží se svěřenými pravomocemi. Byli mezi nimi otec Michail Ďurišin st., ThDr. Nikolaj Russnak ml., otec Michal Šutaj, Emil Zorvan, Ján Hirka. M. Szigeti, Eugen Kočiš a další. Otec Ljavinec spolu s Jánem Hirkou a Nikolajem Russnakem vypracovali směrnice pro odvolání podpisu o přestupu k pravoslaví a pro získání rozhřešení od cenzur. Při tvorbě směrnic jim pomáhali bratři jezuité internovaní v klášteře v Podolínci. Tajný kontakt s nimi se otci Ljavinci podařilo navázat prostřednictvím představené řádu SVD s. Bohumíry Školníkové, která pracovala jako zdravotnice v nemocnici v Kežmarku, kde byli řeholníci z Podolínce léčeni.⁴⁸

Kromě směrnic pro odvolání přestupu vypracovali společně také postupy pro duchovní, kteří prozatím ve svých farnostech zůstávali. Ne všichni kněží, kteří přestup odmítli, totiž byli hned internováni nebo vyhoštěni. Zejména ve východním Slovensku zbylo několik obcí, kde pastorační činnost ve farnostech i nadále vykonávali řeckokatoličtí kněží. Jejich odchod byl prodlužován často díky známostem nebo příbuzenským vztahům s členy Akčních výborů, kteří neměli v úmyslu nepravoslavné

⁴⁷ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 20

⁴⁸ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 21

farnosti za každou cenu vyprazdňovat.⁴⁹ Podle zprávy mapující poměry v pravoslavné církvi, kterou Odbor pro věci církevní vypracoval v roce 1957, bylo takových farností 15. Věřící zde pravoslavného kněze nepřijali ani se nesjednotili s církví římskokatolickou a vyčkávali na obnovení řeckokatolické církve. Podle zprávy zde vykonávali bohoslužby bez kněží, avšak právě tato místa byla cílem skrývajících se řeckokatolických kněží, kteří zde věřící pravidelně navštěvovali, udělovali jim svátosti a sloužili s nimi mše svaté. Šlo například o farnosti Olšavica, Okružná, Trhoviště nebo Velká Polana.⁵⁰

Do činnosti tajné řeckokatolické církve byli zapojeni také řeckokatoličtí bohoslovci. Řeckokatolické kněžské semináře a bohoslovecké fakulty byly po dubnu 1950 zrušeny. V roce 1950 byla v Čechách od Univerzity Karlovy odloučena také Katolická teologická fakulta, byla reorganizována a jako Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta sídlila od roku 1953 v Litoměřicích. Na Slovensku byla jedinou institucí pro výchovu kněží státem zreorganizovaná Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Bratislavě. Řeckokatoličtí bohoslovci byli přemlouváni na přestup do těchto fakult, většina však odmítla. I když se jim po konání Prešovského soboru podařilo opustit semináře, byli všichni do konce roku 1950 povoláni do pomocných technických praporů (PTP), kde byli nuceni vykonávat těžké fyzické práce po dobu tří let.

Obzvláště aktivními bohoslovci ve službě skryté řeckokatolické církvi byli Eugen Kočiš a Mikuláš Channáth. Oba, jako studenti čtvrtého ročníku bohoslovecké fakulty v Prešově, byli ještě před konáním Prešovského soboru biskupy Hopkem a Gojdičem vybráni pro tajné předčasné kněžské svěcení. Po příchodu státních dozorců do prešovské eparchie k tomu však již nedošlo. V době mezi odchodem ze semináře a nástupem do PTP, navázali kontakt s ukrývajícím se otcem Ivanem Ljavincem a ten se snažil záměr s tajným svěcením dovést do zdárného konce. Přestože byl jmenován generálním vikářem s právem zástupce biskupa, pravomoc udělovat kněžské svěcení mu nenáležela. Kněžské svěcení jim tak udělil rožňavský biskup Mons. Róbert Pobožný (1890–1972) na přelomu let 1950 a 1951. Oba bohoslovci už byli tou dobou zařazeni do PTP. Mikuláš Channát byl však kvůli srdeční chorobě propuštěn předčasně a Eugen Kočiš využil pro své tajné svěcení tzv. opuštěák.⁵¹

Otec Channát pak úzce spolupracoval s otcem Ljavincem. Navazoval kontakty z kněžími, kteří se dostali do konfliktu s církevními zákony po nuceném přestoupení a

⁴⁹ Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince, 22

⁵⁰ CORANIČ 2014, 352

⁵¹ PETRÍK 2019, 62

podílel se na organizaci sítě delegovaných kněží k udržení kontaktu s kněžími, kteří zůstali na farách. V roce 1951 emigroval do Kanady. Otec Kočiš se po tajném svěcení vrátil zpět do PTP, kde strávil ještě tři roky. Své opuštěny využíval k návštěvám řeckokatolických věřících, sloužil v tajnosti mše svaté a uděloval svátosti. Po propuštění se naplno zapojil do činnosti skryté řeckokatolické církve, kde měl mimo jiné na starosti udržování kontaktů s ostatními řeckokatolickými bohoslovci.⁵²

Činnost otce Ljavince a jeho spolupracovníků nezůstala bez povšimnutí. Státní bezpečnost mapovala jejich činnost a sbírala materiál k jejich obvinění. Otec Ljavinec často měnil místa svých pobytů, státní bezpečnost nevěděla, kde přesně se nachází, a i když často jen těsně, pět let zatčení unikal. V roce 1955 byl vládě z východního Slovenska zaslán anonymní dopis s deseti požadavky řeckokatolíků, který byl podepsán „ilegálním výborem řeckokatolické církve“. Po tomto incidentu hon na otce Ljavince zintenzivnil. Ten ve skutečnosti neměl s dopisem nic společného, ani nevěděl kdo za ním stál, přesto mu byl přisuzován. Zatčen byl 2. června roku 1955. Byl převezen do vyšetřovací vazby v Košicích, kde byl podrobován tvrdým výslechům za použití fyzických trestů. Vyšetřovatelé měli za to, že je otec Ljavinec tajně vysvěceným řeckokatolickým biskupem. Nevěděli totiž o jeho jmenování generálním vikářem ani o zvláštních pravomocích mu udělených. Zajímali se o jeho kontakty, o bohoslovce a další spolupracovníky. Vyšetřovali jeho údajné kontakty s vatikánským kurýrem, o němž se měl někdo ze spoluobviněných při výsleších zmínit.⁵³ V červenci 1956 byl otec Ljavinec převezen do věznice v Praze Ruzyni.

Proces Ljavinec a spol. probíhal mezi dny 28. srpna až 4. září 1956 před Nejvyšším soudem v Praze. Na lavici obžalovaných vedle otce Ljavince stálo dalších 13 lidí. Devět kněží, jedna řeholnice a tři laici. Mezi obviněnými knězi byl například Ján Hirka, Mikuláš Sigeti nebo Emil Zorvan. Mezi laiky Olga Mydlíková, která v roce 1950 předala otci Ljavinci tajné pověření od biskupa Hopka. Oproti soudním procesům ze začátku

⁵² Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince, 22

⁵³ Na celou záležitost s vatikánským kurýrem otec Ljavinec ve svých pamětech vzpomíná. Ač mu to prý tenkrát při výsleších nedošlo, stála za tím událost z roku 1950. Několik dní před zrušením řeckokatolické církve k němu v katedrále přistoupil neznámý kněz a požádal ho, aby od něj biskupu Gojdiči předal dopis. Biskup Gojdič byl tou dobou již internován v domácím vězení a byl pod přísným dozorem státních zmocněnců. Přímo jemu proto dopis předat nemohl. Jelikož nechtěl být s tímto dopisem zadržen, aniž by znal jeho obsah, obálku otevřel. Dopis označený „Sub secrete pontificii“ obsahoval zvláštní instrukce, dispenze a fakulty pro případ pronásledování církve. Otec Ljavinec se rozhodl dopis předat generálnímu vikáři ThDr. Mikuláši Rusnákoví. Poslal mu ho přes jeho synovce prof. Mikuláše Rusnáka ml. O dalším osudu dopisu a jestli se dostal do rukou biskupa Gojdiče již nic nevěděl. (Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince, 24) jeho synovce prof. Mikuláše Rusnáka ml. O dalším osudu dopisu a jestli se dostal do rukou biskupa Gojdiče již nic nevěděl. (Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince, 24)

desetiletí, kdy byli souzeni biskupové Gojdič a Hopko, nesl se proces Ljavinec a spol. v mírnějším duchu. Odpovídají tomu jednak výše trestů pro odsouzené, ale také rétorika státních prokurátorů.⁵⁴ Otec Ljavinec ve svých pamětech vzpomíná, že státní zástupce zahájil svou závěrečnou řeč slovy: „*Na jaře r. 1950 malá skupina řeckokatolických kněží na tzv. „soboru“ prohlásila, ovšem neupřímně, že se sjednocuje s pravoslavnou církví. Většina duchovenstva s tím nesouhlasila a prováděla protiakce. V čele jedné z těchto protiakcí stál obžalovaný Ivan Ljavinec, který řekl, že mu šlo o práva řeckokatolické církve a žádné jiné úmysly neměl. I když toto tvrzení nebylo vyvráceno, mě vědět, že svým počínáním narušuje konsolidaci poměrů na Východním Slovensku. Proto naplnil skutkovou podstatu zákona o pobuřování.*“ Když však otec Ljavinec později požádal o náhled do obžaloby, úvod závěrečné řeči prokurátora, tam byl vynechán.⁵⁵

Jistě se zde reflektoval mírný revizionismus 2. poloviny 50. let a také zpětná reflexe špatného postupu státních orgánů při zrušení řeckokatolické církve. Právě problematická legislativa, kdy chybělo zákonné ukotvení zrušení řeckokatolické církve, se stala hlavním argumentem obhajoby obžalovaných. Otcí Ljavinci také napomohla skutečnost, že v roce 1949 po vydání církevních zákonů získal státní souhlas ke kněžské činnosti, který mu nebyl teoreticky nikdy odebrán, pouze mu byl po zrušení řeckokatolické církve zastaven plat. Otec Ljavinec se obhajoval tím, že nikdy neporušil žádný zákon, a že Fierlingerův výnos se vztahoval pouze na kněze, kteří se rozhodli přestoupit na pravoslaví. O těch, kteří přestup odmítli se ve výnosu nic neuvádí, proto že nemohou být souzeni za velezradu.⁵⁶

Všichni obžalovaní kněží byli nakonec uznáni vinnými z trestného činu spolčování se proti republice a maření dozoru nad církvemi. Otec Ljavinec byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 4 roky, Ján Hirka na 2,5 roku, Mikuláš Sigeti na 1,5 roku a Emil Zorvan na 1,5 roku. Po vynesení rozsudku byli odvezeni zpět do věznice v Ruzyni, kde jim bylo sděleno, že jim bude umožněno pracovat a vydělávat tak na živobytí svých rodin. Ve skutečnosti to znamenalo, že byli odvezeni do táborů nucených prací. Otec Ljavinec pracoval v uhelných dolech Zdeňka Nejedlého v Rtyni v Podkrkonoší a poté byl převezen do Valdic. Propuštěn byl díky amnestii prezidenta Antonína Novotného předčasně v lednu v roce 1959.

⁵⁴ VAŠKO 2007, 223, 224

⁵⁵ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 22

⁵⁶ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 22

I když byli po roce 1956 přední představitelé řeckokatolické skryté církve uvězněni, církev jako taková nezankla. Otec Ljavince v jejím vedení nahradili bývalý prešovský farář Miron Petrašovič a bývalý kanovník prešovské kapituly otec Teodor Rojkovič. Jejich cílem nebylo pouze udržovat skrytou řeckokatolickou církev při životě, ale aktivně a otevřeně usilovat o její obnovení. Ve jménu ilegálního vedení řeckokatolické církve posílali státním úřadům a pravoslavné církvi rezoluce s požadavky na obnovení řeckokatolické církve a povzbuzovali věřící k aktivnímu vystupování za obnovu. Otcové Petrašovič a Rojkovič usilovali o jednotné vystupování a koordinovanou činnost řeckokatolických duchovních. Základní instrukce pro řeckokatolické kněze zněly:

1. Nepřestupovat na pravoslaví a vést k tomu i věřící.
2. Vést věřící k tomu, aby vstup do JZD podmiňovali obnovením řeckokatolické církve.
3. Na požádání svých věřících jim udělovat svátosti.
4. Povzbuzovat věřící k psaní žádostí vládě za obnovení řeckokatolické církve.

Pro případ, že by s nimi státní orgány jednaly, vytyčili si tři hlavní požadavky. Vedle samotného obnovení to bylo propuštění biskupů Gojdiče a Hopka a umožnění návratu řeckokatolických kněží do svých původních farností. Žádné dialogy ovšem neproběhly. Vládní komise pro projednání o obnově řeckokatolické církve byla ustanovena až o mnoho let později. I tak ale jejich úsilí přineslo výsledky. Řeckokatoličtí věřící začali psát hromadné žádosti. Přestali se skrývat a celá situace začala rezonovat.

Miron Petrašovič i Teodor Rojkovič se také pokoušeli o navázání kontaktu se Svatým stolcem. Teodor Rojkovič poslal přes svého příbuzného v Maďarsku, generálního vikáře Štefana Rojkoviče do Vatikánu zprávu o postavení a utrpení řeckokatolické církve v Československu. Stejně svědectví podal skrze polského kardinála Stefana Wyszynského také Miron Petrašovič.⁵⁷

Oba dva kněží byli nakonec 6. května 1958 zatčeni. Soudní proces probíhal v Prešově mezi dny 22. až 24. září 1958. Souzeno bylo celkem sedm řeckokatolických kněží. Kromě otců Petrašoviče a Rojkoviče, bazilián Marian Potaš, Michal Székely, Ján Zuber, Štefan Simko a Michal Potocký. Teodor Rojkovič byl odsouzen k tříletému trestu odnětí svobody a Miron Petrašovič ke dvouletému trestu odnětí svobody. O rok později na následky krutého zacházení ve věku 69 let ve vězení zemřel.⁵⁸

⁵⁷ BORZA/MANDZÁK 2008

⁵⁸ CORANIČ 2014, 355

2. Řeckokatolická církev v 60. letech: boj za obnovení

2.1. Období 60. let v Československu

Dne 11. července 1960 byla v Československu přijata nová tzv. Socialistická ústava, která změnila název republiky na Československou socialistickou republiku a právně ukotvovala vedoucí roli Komunistické strany Československa v ní. Přesto se 60. léta 20. století nesla v duchu politické i ekonomické liberalizace a rozvolňování kulturního i společenského života. Postupně docházelo k decentralizaci moci, což vedlo k posílení role parlamentu a k větší nezávislosti ústavních orgánů na stranických činitelích. V roce 1962 byl stržen Stalinův pomník na pražské Letné a o rok později, 4. dubna 1963, přiznala KSČ porušování zásad socialistické zákonnosti v období kultu osobnosti.⁵⁹

Reformní nálady vyvolávaly zejména ekonomické neúspěchy KSČ a také volání po vyrovnání se se zločiny, které režim napáchal v 50. letech. Prezident Antonín Novotný udělil 9. května 1960 rozsáhlou amnestii, v jejímž důsledku bylo propuštěno 5061 politických vězňů.⁶⁰ Náznaky revizionismu přicházely v podobě ustanovování rehabilitačních komisí. V září 1962 vznikla Kolderova komise, která měla za úkol rehabilitovat odsouzené politické vězně ve vykonstruovaných procesech v 50. letech. V důsledku jejího šetření bylo propuštěno 400 neprávem odsouzených osob. Na její činnost navázala Barnabitská komise založená v roce 1963 a Pilerrova komise z roku 1968. Navzdory působení komisí, se stranické orgány pokoušely výsledky jejich šetření nezveřejňovat, aby společnost nehledala viníky mezi současnými představiteli vlády. To se týkalo i rehabilitace kněží. Situace se změnila v roce 1968, kdy byla zrušena cenzura tisku a široká veřejnost se tak poprvé po osmnácti letech mohla dozvědět o pronásledování a perzekucích církve v uplynulých 18 letech.

Výrazné reformy probíhaly také v oblasti hospodářství. Představitelem a zastáncem těchto reforem byl ekonom Ota Šik, který prosazoval větší prostor pro principy tržní ekonomiky namísto státem řízené ekonomiky. Dařilo se kultuře, kde byla umožněna větší svoboda tvorby a obnovily se také některé spolky, které byly v 50. letech zakázány.

Uvnitř KSČ začal sílit reformní proud, který prosazoval tzv. socialismus s lidskou tváří, jak ho později v roce 1968 definoval Alexandr Dubček (1921–1992). Alexandr

⁵⁹ RATAJ 2010, 173–178

⁶⁰ ROKOSKÝ 2011

Dubček se stal v prosinci 1967 prvním tajemníkem ÚV KSČ a nahradil v této funkci prezidenta Antonína Novotného, který v březnu 1968 rezignoval také na post prezidenta. Novým prezidentem byl dne 30. března 1968 zvolen Ludvík Svoboda, který podporoval reformní snahy Alexandra Dubčeka. V roce 1968 vyústily demokratizační snahy 60. let v období tzv. pražského jara. Tento reformní proces byl ovšem násilně potlačen příchodem vojsk států Varšavské smlouvy dne 21. srpna 1968. Následovalo období normalizace.

2.2. Vztah státu a církve v Československu v 60. letech

Z pohledu zákona se situace římskokatolické církve v Československu nijak nezměnila ani v 60. letech. Byl ale zmírněn represivní i administrativní nátlak státních orgánů, což vedlo k pozvolnému ožívání náboženského života v Československu.

V roce 1963 byly obnoveny diplomatické styky mezi Československem a Svatým stolcem. Iniciativa pro jejich opětovné navázání přišla ze strany Vatikánu. Československá vláda přistupovala k chystaným jednáním opatrně, ale kategoricky je nezavrhovala. Podle Ministerstva školství a kultury by nebylo potřeba s Vatikánem jednat ještě minimálně deset let, jelikož považovali církevní situaci za dostatečně konsolidovanou. Na druhou stranu viděli v těchto jednáních možnost, jak ovlivňovat církevní dění na nejvyšších místech a také potřebovali vyřešit problém s internovaným arcibiskupem Beranem.⁶¹

První československo-vatikánská jednání proběhla v Praze mezi dny 12.–14. května 1963. Vatikán vyslal jako svého zástupce Agostina Casaroliho (1914–1998), náměstka tajemníka Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti pověřeného navazováním diplomatických styků se státy východního bloku. V Praze s ním jednali Karel Hruza, vedoucí Sekretariátu pro věci církevní a podplukovník Miroslav Košnar, člen politické kontrarozvědky.⁶² Hlavními body jednání byly osud internovaného arcibiskupa Josefa Berana a neobsazené biskupské diecéze v Československu. Vedle těchto otázek usiloval Svatý stolec také o vyřešení problému právního postavení řeckokatolické církve, zrušených řeholních řádů a kongregací, situace církevních seminářů, církevního tisku nebo formulace tzv. státního slibu. Zejména o prvních dvou bodech stát s Vatikánem

⁶¹ CUHRA 2001, 24

⁶² CUHRA 2001, 22

jednat odmítal. Přesto obnovení řeckokatolické církve a propuštění řeckokatolického biskupa Vasil'a Hopka nechybělo v žádné z vatikánských výzev československé vládě.⁶³

Díky amnestiím vyhlášeným v letech 1960, 1962 a 1965 byla v Československu předčasně propuštěna z vězení nebo internace většina katolických kněží a bohoslovců včetně mnoha českých i slovenských biskupů. Téměř každé předčasné propuštění ale mělo své podmínky a jiná omezení. Často v podobě zákazu vykonávání činnosti nebo, zejména v případě biskupů, v podobě přemístění do mírnější internace. Tam již nebyli přísně izolováni od svého okolí, ale i nadále zůstávali pod dozorem státních orgánů. Přesto tak zůstala drtivá část biskupských úřadů neobsazená, a to až do roku 1968, kdy se mnoho biskupů smělo vrátit do svých úřadů. Do té doby spravovali diecéze kapitulní vikáři.

Amnestie se týkala také některých slovenských biskupů. Spišský biskup Jan Vojtaššák, který byl souzen spolu s Pavlem Gojdičem a Michalem Buzalkou, byl amnestován v roce 1963. Trnavskému biskupu Michalu Buzalkovi, byl trest, vzhledem k vážným zdravotním komplikacím, přerušen v roce 1956. Řeckokatoličtí biskupové Gojdič i Hopko byli ovšem z amnestie vyňati.⁶⁴

Pražský arcibiskup Josef Beran (1888–1969), který byl na různých místech internován od roku 1949, se dočkal propuštění v roce 1963. Nesměl se ovšem vrátit do arcibiskupského úřadu a bylo mu nařízeno opustit Prahu. Dne 25. února 1965 jmenoval papež Pavel VI. arcibiskupa Berana kardinálem. Československé úřady mu povolily odjet do Říma na slavností inauguraci pod podmínkou, že návrat zpět do Československa už mu nebude umožněn. Kardinál Beran nakonec souhlasil a tímto svým ústupkem umožnil, aby církev sama vybrala jeho loajálního nástupce. V březnu 1965 tak byl apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze jmenován biskup a pozdější arcibiskup a kardinál František Tomášek. Pro komunistický režim představoval menší nebezpečí než arcibiskup Beran, a tak, byť s nelibostí, s jeho jmenováním souhlasili.⁶⁵ František Tomášek byl jedním ze tří biskupů, kteří zastupovali Československo na Druhém vatikánském koncilu. Jeho závěry se pokoušel uvést v život také v Československu. V roce 1968 bylo spontánně vyhlášeno Dílo koncilové obnovy, které nahradilo státem

⁶³ CUHRA 2001, 27

⁶⁴ BALÍK/HANUŠ 2007, 76–79

⁶⁵ BALÍK/HANUŠ 2007, 89

řízené Mírové hnutí katolického duchovenstva. Právě kardinál František Tomášek se později výrazně zasadil o obnovu řeckokatolické církve.

2.3. Řeckokatolická církev v 60. letech

Na přelomu 50. a 60. let byla situace s řeckokatolickými knězi z pohledu státu konsolidovaná. I když se koncem 50. let začali vracet zpět na východní Slovensko kněží přesunutí do Čech v rámci Akce 100 a další byli v průběhu 60. let propuštěni z vězení a internace, jejich činnost byla v důsledku tvrdého pronásledování v 50. letech utlumena. Nová vlna hlasů, domáhajících se obnovení řeckokatolické církve se vzedmula až s příchodem liberalizujících nálad ve společnosti a politice v polovině 60. let. Tyto hlasy získaly na váze zejména po roce 1964, kdy byl podmíněčně propuštěn z vězení biskup Hopko.

Snahy mezi lety 1964–1965 ovšem ještě nebyly takových rozměrů, aby státní orgány přehodnotily své zamítavé stanovisko k legalizaci řeckokatolické církve. Zlom nastal až v roce 1968, v období pražského jara, kdy byla zorganizovaná masivní petiční akce za obnovu řeckokatolické církve, kterou podpořilo téměř 40 000 řeckokatolických věřících.

Z hlediska pozdějšího vývoje řeckokatolické církve v Čechách a na Moravě bylo důležité navázání kontaktů řeckokatolických kněží se skrytou církví a společenstvím Kionótés, ke kterému došlo v průběhu 60. let. Vznikla tím otázka birituálních kněží, která byla později, po pádu komunistického režimu, řešena začleňováním těchto kněží do struktur řeckokatolické církve.

Styky řeckokatolických kněží se skrytou církví a společenstvím Kionótés

Vedle oficiální linie katolické církve se v 50. a 60. letech rozvíjela také její skrytá větev tzv. církev podzemní. Její aktivity byly vykonávány bez souhlasu státních úřadů a v tajnosti.

Papež Pius XII. udělil koncem 40. let 20. století katolické církvi v Československu tzv. mexické fakulty. Soubor dispenzů a pravomocí delegovaných Svatým stolcem na nuncia, místní ordináře nebo kněze. Tyto mimořádné fakulty měly zjednodušit organizační chod pronásledované církvi a v Československu začaly platit nejpozději v roce 1950, kdy byl nucen odjet poslední diplomatický zástupitel Vatikánu Ottavio de Liva a další styky Vatikánu s katolickou církví v Československu tak byly znemožněny.⁶⁶

⁶⁶ VYBÍRALOVÁ, Eva. Fenomén skryté církve a tajných svěcení (19.3.2021) [2021-04-02]. <<https://www.youtube.com/watch?v=I3prhL6vmSc>>.

O existenci mexických fakult v komunistickém Československu nebyly dlouhou dobu žádné důkazy. V roce 2011 byly ovšem nalezeny v Archivu bezpečnostních složek jejich opisy, které sloužily jako předměty doličné v mnoha vyšetřovacích spisech. Jejich věrohodnost byla ale zpochybňována, neboť se mohlo jednat o falšované důkazy nastražené státními orgány. Teprve v roce 2021 byly texty mexických fakult určených katolické církvi v Československu nalezeny také v Apoštolském vatikánském archivu a jejich obsah odpovídal nálezům v ABS.⁶⁷

Mexické fakulty obsahovaly například pokyny pro zabezpečení vedení diecézí nebo zmocnění kněží v případech, že by biskupové nemohli vykonávat svůj úřad. Ve světle těchto informací lze předpokládat, že byli s obsahem mexických fakult seznámeni také biskupové Hopko a Gojdič, kteří z nich vycházeli, při zplnomocnění Ivana Ljavince generálním vikářem v roce 1950. Z hlediska řeckokatolické církve byly důležité také fakulty umožňující za určitých okolností změnu ritu a biritualismus, tedy slavení bohoslužeb západního i východního obřadu.⁶⁸

Mexické fakulty hrály důležitou roli v životě skryté církve. Na jejich obsah se odvolával zakladatel společenství Kionótés Felix Maria Davídek (1921–1988). Davídek o existenci fakult věděl, ale není jisté, jestli znal jejich přesný obsah. Společenství Koinótés vzniklo v 60. letech jako model lokální církve v podmínkách totalitní diktatury. Šlo pouze o jednu z mnoha větví podzemní katolické církve v Československu. Společenství chtělo poskytovat teologické vzdělání osobám, které nechtěli nebo nemohli studovat na bohosloveckých fakultách a zajišťovat jim tajná kněžská a biskupská svěcení.⁶⁹ Davídkovy postupy nebyly vždy standardní a přesahovaly rámec katolické církve. Sporné je také jeho biskupské svěcení, které přijal v říjnu 1968.

Davídkovým vysvěcením začala velká vlna tajných kněžských a biskupských svěcení. Felix Davídek tajně vysvětil 15 biskupů a asi 150 kněží, včetně několika ženatých mužů a tří žen. Později, po pádu komunistického režimu, byla otázka těchto sporných svěcení řešena vysvěcováním *sub conditione* a začleňováním ženatých kněží, kteří s tím souhlasili, do struktur řeckokatolické církve.

⁶⁷ VYBÍRALOVÁ, Eva. Fenomén skryté církve a tajných svěcení (19.3.2021) [2021-04-02]. <<https://www.youtube.com/watch?v=I3prhL6vmSc>>.

⁶⁸ VYBÍRALOVÁ, Eva. Fenomén skryté církve a tajných svěcení (19.3.2021) [2021-04-02]. <<https://www.youtube.com/watch?v=I3prhL6vmSc>>.

⁶⁹ FIALA/HANUŠ 1999, 84

Řeckokatolická větev skryté církve hrála v plánech společenství Koinótés důležitou roli. Koncept začlenění řeckokatolické církve do jejích struktur nesl název O.V.E.S (Opus vacationem ecclesiae silentii) a úmysly o tomto záměru byly Felixem Davídkem do Říma sděleny prostřednictvím německého biskupa Schaffrana. Hlavní výhodu řeckokatolické církve viděli členové společenství Koinótés v možnosti uzavírání sňatků jejich kněží. Z bezpečnostních důvodů to považovali za ideální krytí. Nikdo by nepovažoval ženatého muže za tajně vysvěceného kněze. V praxi mělo docházet k začleňování ženatých mužů do řeckokatolické církve, následně jim udělit kněžské svěcení a zároveň s ním i fakulty biritualismu, aby mohli působit v rámci římskokatolické církve. Birituální kněží a styky s řeckokatolickou církví byli svěřeny knězi a později tajně vysvěcenému biskupovi Bedřichu Provozníkovi.⁷⁰

O významu, který Davídek řeckokatolické církvi přikládal svědčí i skutečnost, že prvními dvěma knězi, kterým udělil biskupské svěcení byli řeckokatoličtí duchovní Ivan Ljavinec a Eugen Kočiš. Členové společenství Koinótés kontaktovali otce Kočiše v roce 1967 v mylné domněnce, že je tajně vysvěceným biskupem. V té době ještě Davídek biskupem nebyl a doufal, že by mohl pomoci právě otec Kočiš. I když tomu tak nebylo, navázal otec Kočiš se společenstvím Koinótés kontakt a několikrát se účastnil, a i sám vedl některé z jejich přednášek. Se členy společenství seznámil také otec Ljavince. Později, když Felix Davídek získal tajné biskupské svěcení, byl otec Kočiš prvním knězem, kterého vysvětil na biskupa.⁷¹

Otec Eugen Kočiš přijal tajné biskupské svěcení 3. prosince 1967 a otec Ivan Ljavinec 24. března 1968. V obou případech byl světicím biskupem F. M. Davídek. Otcové Kočiš a Ljavinec v té době neznali pozadí Davídkova biskupského svěcení a byli přesvědčeni, že k němu měl papežský souhlas. Oba dva přerušili styky se společenstvím Koinótés po obnovení řeckokatolické církve.⁷² Po pádu komunistického režimu, kdy byla sporná svěcení F. M. Davídka řešena, byl otec Ivan Ljavinec znovu vysvěcen na biskupa *sub conditione* 30. března 1996 v Římě v bazilice svatého Klimenta. Otec Eugen Kočiš přijal biskupské svěcení *sub conditione* v roce 2004 v katedrále sv. Klimenta v Praze.

Pozdější administrátor obnovené prešovské eparchie Ján Hirka (1923-2014) spolupracoval se členy společenství Koinótés a pomáhal při začleňování birituálních

⁷⁰ FIALA/HANUŠ 1999, 87

⁷¹ PETRÍK 2019, 164

⁷² FIALA/HANUŠ 1999, 91

kněží do řeckokatolické církve až do začátku 80. let. Poté ovšem spolupráci ukončil a od společenství Koinótés se distancoval.⁷³

Snahy o obnovení řeckokatolické církve mezi lety 1964-1965

Biskup Vasil' Hopko byl kvůli zhoršujícím se zdravotnímu stavu podmíněčně propuštěn z vězení 12. května 1964. Po krátkém pobytu v Košicích bylo rozhodnuto o jeho umístění do cisterciáckého kláštera v Oseku, kde měl být zpovědníkem zdejšími řeholním sestrám. Biskup Hopko udržoval bohatou korespondenci s řeckokatolickými kněží a nabádal věřící, aby psali žádosti o obnovení řeckokatolické církve. Tato iniciativa se ukázala jako úspěšná. Zpráva o církevně-politické situaci v pravoslavné církvi z 2. března 1965 zmiňovala, že vláda obdržela vícero žádostí o obnovu řeckokatolické církve od jednotlivců i skupin z obcí Malý Lipník, Matysová, Velký Sulín, Okružná, Zbudza, Topoľany, Švermovo nebo Lubica.⁷⁴

Podle usnesení, které byla předsednictvem ÚV KSS přijata 27. března a 18. května 1965 a podle vypracovaných opatření pro orgány státní správy Východoslovenského KNV byly s autory těchto žádostí vedeny osobní pohovory, kdy jim bylo sděleno stanovisko státní správy a vysvětleny důvody, proč řeckokatolická církev nemůže být obnovena.

Sám biskup Hopko se 26. srpna 1964 obrátil dopisem na předsedu vlády Jozefa Lenárta, ve kterém ho žádal o legalizaci řeckokatolické církve. Učinil tak navzdory tomu, že mu bylo při propuštění z vězení ústně sděleno, aby se nevměšoval do církevních otázek a že podmínkou jeho propuštění je, že se vyvaruje jakýchkoliv církevně politických akcí.⁷⁵ Biskup Hopko v dopise zdůrazňoval nelegitimitnost Prešovského soboru a porušování svobody náboženství, kterého se státní orgány dopouštějí: „(...) Církev v roce 1950 neuspořádala Sobor a nežádalo o souhlas k jejímu včlenění do pravoslavné církve. Stát uznával řeckokatolickou církev jako právní osobu i její konstituci uznal, a podle konstituce řeckokatolické církve Sobor mohl být svolaný jedině kompetentními osobami a jedině jeho zplnomocnění členové mohli rozhodovat ve jménu celku. Když se v r. 1950 sešlo v Prešově 15 samozvaných kněží, nikým nezplnomocněných, je jasné, že tu šlo zřejmě o porušení státních zákonů a o justiční podvod. (...) Jako zákonitý představitel

⁷³ FIALA/HANUŠ 1999, 91

⁷⁴ NA, MŠK, sign. 47 VII, kart. 54. Zpráva o církevně politické situaci v pravoslavné církvi na Východním Slovensku

⁷⁵ NA, MŠK, sign. 47 VII, kart. 54. Dopis vedoucího VI. odboru Jaroslavu Proškovi

*řeckokatolické církve žádám Vládu, aby tuto věc prošetřila, viníky potrestala a napravila i toto porušení socialistické zákonitosti z dob Stalinského kultu osobnosti.*⁷⁶

Předseda vlády Lenárt předal biskupovu žádost ministrovi školství a kultury Čestmíru Císaři, ale nikdo mu na dopis neodpověděl. Téměř až o rok později 16. září 1965 byl biskup Hopko pozván na jednání s představiteli Sekretariátu pro věci církevní Karlem Hrůzou a Karlem Šnýdrem. Podle záznamu probíhalo jednání následovně: „Hopkovi bylo dáno na vědomí, že v roce 1950 došlo k uspořádání poměrů na východním Slovensku mezi oběma církvemi a stát nehodlá nic měnit a nemíni jednat o povolení řeckokatolické církve. Nebude také trpět znepokojování věřících. Hopkovi se dostalo i varování, aby sám nepřispíval k organizování snah za obnovu řeckokatolické církve, aby nevystupoval v roli represanta řeckokatolické církve, ve které ho státní správa neuznává. Hopko uvedl, že po návratu z vězení cítil morální povinnost ozvat se a žádat znovupovolení církve. Není spokojenost. Lidé sami káží, křtí, pohřbívají. Jako občan má právo se dovolávat.“⁷⁷

Žádost o obnovení řeckokatolické církve poslal Slovenské národní radě 20. září 1964 také bývalý redemptorista a řeckokatolický kněz Štefan Lazor. V rozsáhlém dopisu popisoval, jak je problematika bývalých řeckokatolíků bagatelizována. Rozporoval státními orgány uváděné počty sjednocených kněží i věřících a na vlastních zkušenostech, kdy v první polovině 50. let procestoval východní Slovensko a tajně navštívil téměř 80 obcí, dokládal, jak silné je hnutí za obnovu řeckokatolické církve a že má doposud více jak 200 000 příslušníků. V dopise také žádal, aby stát povolil zákonným představitelům řeckokatolické církve ustanovit výbor, který by hájil jejich zájmy.⁷⁸

V reakci na zasloupanou žádost navštívil Štefana Lazora krajský církevní tajemník Ján Bračok. Sdělil mu, že situace je konsolidována a vyžití pro bývalé řeckokatolíky je dostatečně umožněno v rámci pravoslavné i římskokatolické církve. Poté, co s tímto stanoviskem Lazor nesouhlasil, doporučil Ján Bračok okresnímu církevnímu tajemníkovi sledovat jeho činnost.⁷⁹

⁷⁶ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43, Církev řeckokatolická 1957, 1964-1965. Žádosti o obnovu řeckokatolické církve na Slovensku

⁷⁷ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Záznam z jednání s Dr. Vasil'em Hopkem biskupem bývalé řeckokatolické církve, dne 16. září 1965

⁷⁸ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43, Církev řeckokatolická 1957, 1964-1965. Žádosti o obnovu řeckokatolické církve na Slovensku, Dopis Štefana Lazora

⁷⁹ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43, Církev řeckokatolická 1957, 1964-1965. Přesetření stížnosti Štefana Lazora, zpráva od Jána Bračoka

Zamítavý přístup státních orgánů k otázce obnovení řeckokatolické církve byl v roce 1965 jednoznačný. Žádosti o její obnovení nebyly takových rozměrů, aby vykompenzovaly komplikace s tím spojené. Patrný byl také vliv Sovětského svazu a jeho církevní politiky. Státní orgány postupovaly v souladu se stanovisky SSSR a v kontextu se situací řeckokatolické církve v okolních státech. To dosvědčuje reakce ideologického oddělení ÚV KSČ na zprávu o církevně politické situaci na východním Slovensku z března 1965: „(...) Ze zprávy jasně vyplývá, že nelze v žádném případě uvažovat o obnově činnosti řeckokatolické církve na východním Slovensku. Řešení této velmi složité a komplikované otázky ve směru, jaký požaduje Vatikán, by vyvolalo nejen velmi značný církevně politický pohyb na východním Slovensku, ale i v sousedních socialistických zemích, kde je situace obdobná. Jde především o SSSR a RLR. Při nedávných církevně politických jednáních v Moskvě byla tato otázka konzultována s představiteli sovětu pro záležitosti církvi při radě ministrů SSSR. Bylo nám sděleno, že neuvažuje v současné době ani v budoucnosti o obnovení řeckokatolické církve.“⁸⁰

V podobném duchu se vyjádřilo také Ministerstva školství a kultury ve svém stanovisku z 21. dubna 1965: „Ministerstvo školství a kultury zastávalo a zastává záporné stanovisko k žádostem o obnovu řeckokatolické církve. I když značná část býv. řeckokatolických věřících našla by uspokojení v obnovení církve, strhla by s sebou další tisíce věřících, kteří se sžívají v jiných církvích, došlo by k celkovému oživení náboženského života i k náboženským bojům v rodinách, příbuzenstvu i obcích. Veškerý majetek býv. řeckokatolické církve spravuje převážně pravoslavná církev, rozdělení chrámů aj. by znamenalo nepříznivý vývoj. Již dnes přibývají případy neshod o společném používání kostelů a kaplí. V církevní problematice Východoslovenského kraje, má důležitou úlohu národnostní otázka. Je třeba přihlížet i k situaci v sousedních zemích, zejména v SSSR, kde rovněž neexistuje řeckokatolická církev.“⁸¹

Navazování kontaktů mezi představiteli pravoslavné a řeckokatolické církve

V roce 1965 se skupina řeckokatolických kněží ve východním Slovensku pokusila navázat kontakty s představiteli pravoslavné církve. Chtěli tak připravit pole pro potenciální jednání mezi představiteli obou církví o podmínkách, za jakých by byli ochotni se sjednotit s pravoslavnou církví.

⁸⁰ NA, MŠK, sign. 47 VII, kart. 54. Stanovisko ideologického oddělení ÚV KSČ ke zprávě o církevně politické situaci v pravoslavné církvi na východním Slovensku

⁸¹ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43

Dne 31. března 1965 napsal Štefan Lazor dopis řediteli Eparchiální rady pravoslavné církve v Prešově P. Spišakovi. V dopise ho žádal o radu, respektive o roli zprostředkovatele v záležitosti sblížení a sjednocení nesjednocených řeckokatolických duchovních s církví pravoslavnou. Jelikož mu nepřišla odpověď, osobně ředitele Spišaka 13. dubna 1965 navštívil v jeho kanceláři, aby zjistil, jestli je ochoten se s ním sejít a záležitost osobně probrat. Spišak se schůzkou souhlasil, avšak upozornil na to, že nemá kompetence k tomu přijímat jakákoliv řešení. Na to Lazor odpověděl, že ani on nemůže vystupovat za své nadřízené a že jeho úkolem je pouze připravit půdu pro jednání představitelů obou církví.⁸²

P. Spišak o dopisu i krátké návštěvě Štefana Lazora informoval metropolitu pražského a celého Československa Doroteje (1913–1999), který mu sdělil, aby v této záležitosti osobně navštívil Oddělení pro věci církevní SNR a řídil se jejich pokyny. Spišak se následně 21. dubna sešel s Jánem Kmeťem, přednostou odboru pro věci církevní, který mu sdělil, aby na Lazorův dopis vstřícně odpověděl a domluvil se s ním na neoficiální schůzce.⁸³

Schůzka Š. Lazora s P. Spišakem se uskutečnila 30. dubna 1965 a o jejím průběhu podal Spišak podrobnou zprávu Sekretariátu pro věci církevní a metropolitovi Dorotejovi. Na schůzce mu měl Štefan Lazor sdělit, že řeckokatoličtí kněží i věřící budou do poslední chvíle usilovat o obnovu řeckokatolické církve, že budou i nadále vytrvale psát žádosti státním orgánům a že nikdy nepřijmou usnesení Prešovského soboru. V případě, že by se jim nepodařilo docílit obnovy řeckokatolické církve jako plně samostatné, jsou prý za určitých podmínek ochotni sjednotit se s církví pravoslavnou pod jurisdikci pražského metropolity Doroteje. Hlavní podmínkou sjednocení bylo, aby měli řeckokatolíci jednu autonomní eparchii. Lazor navrhoval, aby byla zřízena řeckokatolická eparchie v Michalovicích v jejímž čele by byl biskup Hopko a v Prešově, aby i nadále zůstala eparchie pravoslavná, kterou by spravoval vladyka Nikolaj Kocvár. Podle Lazora byli pravoslavní představitelé Dorotej i Nikolaj pro řeckokatolíky přijatelní, a dokonce je prý považují za *své lidi*.⁸⁴

Dohoda o sjednocení měla být také podmíněna odchodem kněží, kteří se podíleli na likvidaci řeckokatolické církve a tzv. kurzantů, pravoslavných kněží s nedostatečnou

⁸² NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43

⁸³ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43

⁸⁴ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva P. Spišaka o schůzce se Štefanem Lazorem Ministerstvu školství a kultury

kvalifikací. Štefan Lazor považoval za pravděpodobné, že po splnění těchto podmínek by většina řeckokatolických kněží souhlasila se spojením s pravoslavnou církví a mohli by tak fungovat jako celek.⁸⁵

Spišaka zajímalo, co vede řeckokatolické kněze k tomuto obratu a proč se sjednocením nesouhlasili už dříve. Na to mu Lazor odpověděl, že doposud neměli možnost se k situaci jakkoliv vyjádřit ani vznést vůči pravoslavné církvi své požadavky a podmínky, za jakých by bylo sjednocení uskutečnitelné. Dále zmínil, že i když měla pravoslavná církev velký podíl na událostech v roce 1950, mohli za to z části její tehdejší představitelé. V roce 1950 prý pravoslavná církev neměla zodpovědné činitele, se kterými by se dalo o podmínkách sjednocení jednat. Zmínil se i o zvěstech o neplatném svěcení metropolitě Jelevferije, které tenkrát mezi řeckokatolíky kolovaly a doplnil, že nyní už rozumí poměrům uvnitř pravoslavné církve a že je též uklidnilo uznání zákonitosti pravoslavné církve Svatým stolcem.⁸⁶

Štefan Lazor na schůzce několikrát zmiňoval československo-vatikánská jednání a dával najevo, že jsou s představiteli Vatikánu sami v kontaktu a další postup s nimi konzultují. Na Spišakův dotaz, jak nesjednocení duchovní míní řešit otázku sjednocení mu odpověděl, že jelikož Vatikán o této záležitosti s československou vládou ještě jedná, nemůže prozatím sdělit žádné konkrétní stanovisko. Na otázku, s jakým představitelem řeckokatolické církve by v budoucnu měla být vedena jednání odpověděl, že i o tom je předčasné hovořit, neboť ještě nedostali instrukce z Říma, na které čekají.⁸⁷

Velmi podobný obsah měla také schůzka P. Spišaka s jeho známým, bývalým redemptoristou a řeckokatolickým knězem Michalem Rožkem v květnu 1965. Rožko mu sdělil, že by v blízké době měla být řeckokatolická církev obnovena jako samostatná, v krajním případě, kdyby to stát nepovolil, chtěli by mít řeckokatolíci v rámci pravoslavné církve svou vlastní autonomní eparchii pod správou pravoslavného metropolitě. V čele této eparchie by měl být biskup Hopko, popřípadě, kdyby nezískal státní souhlas pro duchovní činnost, dalo by se uvažovat o Mironu Podhájeckém nebo Vojtěch Dubijakovi. Biskup Hopko by pak odešel do Říma. Rožko prý Spišakovi také řekl, že biskup František Tomášek jel v této záležitosti osobně do Vatikánu, odkud má donést přesné instrukce, jak

⁸⁵ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva P. Spišaka o schůzce se Štefanem Lazorem Ministerstvu školství a kultury

⁸⁶ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva P. Spišaka o schůzce se Štefanem Lazorem Ministerstvu školství a kultury

⁸⁷ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva P. Spišaka o schůzce se Štefanem Lazorem Ministerstvu školství a kultury

mají při snahách o obnovení řeckokatolické církve nadále postupovat a jaký postoj mají vůči pravoslavné církvi zaujmout.⁸⁸

Schůzku P. Spišaka s nesjednocenými řeckokatolickými knězi se také opakovaně pokoušel zprostředkovat Vojtěch Babják, správce pravoslavné farnosti v Lutíně. P. Spišaka žádal, aby si neoficiálně promluvil s knězi Bačinským, Sabadošem a dalšími. Tyto schůzky Ministerstvo školství a kultury ale nedoporučilo.⁸⁹ Z řad představitelů pravoslavné církve projevil iniciativu ve věci sjednocování obou církví pravoslavný Michalovský biskup Millý, bývalý řeckokatolický kněz. Navrhoval, že by se mohl změnit název církve na Pravoslavnou řeckokatolickou církev, a tím zamezit dalším snahám o úplnou obnovu samostatné řeckokatolické církve.⁹⁰

Snahy o navázání kontaktů probíhaly také mezi nejvyššími představiteli obou církví. Biskup Vasil' Hopko, poslal 17. května 1965 dopis metropolitovi Dorotejovi, ve kterém mu děkoval za přímluvy o jeho předčasné propuštění z vězení a pokračoval: „(...) *Slyšel jsem, jak vás chválili, že jste dobrý člověk Věřím tomu a doufám, že když zaujímáte takové vysoké postavení mohl byste s Vaší dobrosrdečností hodně udělat, aby se uskutečnil testament Ježíše Krista, jenž se při poslední večeři modlil, aby všichni jedno byli. (...)*“⁹¹ Metropolita Dorotej v odpovědi biskupu Hopkovi napsal, že má kladný postoj k dialogům mezi Východní a Západní církví, ale zároveň dodal: „(...) *Avšak dle našeho skromného mínění, dle zdánlivé horlivosti, bylo již příliš mnoho lidského vneseno v dílo Boží. Nebude-li k tomu předběžně přihlédnuto, nelze očekávat kladných výsledků od nastávajících počinání. (...)*“⁹²

Z výše popsaných událostí, je zřejmé, že se řeckokatoličtí duchovní připravovali na různé varianty obnovení řeckokatolické církve. Návrhy na sjednocení nebyly řešením jedinců, ale muselo se jednat o koordinovanou akci, do které byli nejspíš zapojeni i představitelé římskokatolické církve a Vatikánu. Sjednocení s pravoslavnou církví za předpokladu splnění zmiňovaných podmínek bylo jakýmsi nouzovým řešením pro případ, že by stát nepovolil obnovit řeckokatolickou církev jako plně samostatnou.

⁸⁸ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva Spišaka Ministerstvu školství a kultury

⁸⁹ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva Spišaka Ministerstvu školství a kultury

⁹⁰ BORZA/MANDZÁK 2008

⁹¹ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Opis dopisu Vasil'a Hopka metropolitovi Dorotejovi

⁹² NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Opis dopisu metropolity Doroteje Vasil'u Hopkovi

Myšlenka obnovení řeckokatolické církve v rámci církve pravoslavné ovšem nakonec nebyla, a hlavně nemusela být realizována. I když ze začátku státní orgány podporovaly navazování kontaktů mezi představiteli pravoslavné a řeckokatolické církve, později od tohoto záměru upustily. Vedoucí VI. oddělení Sekretariátu pro věci církevní Karel Šnýdr vypracoval zprávu, ve které reagoval na obsah schůzek P. Spišiaka s nesjednocenými řeckokatolickými knězi. Podle něj se Štefan Lazor a ostatní pokoušeli rozvrátit pravoslavnou církev zdůrazňováním dobré vůle. Mělo jít o cílevědomé počínání směrem od shora dolů, Hopko a Dorotej, Lazor a Spišák, Bajbák a Bačinský. Ve zprávě dále píše: „(...) *Je nasnadě, že chytřejší, aktivnější, cílevědomější jsou řeckokatoličtí činitelé a snázejí rozšiřují prostor, zatímco pravoslavná církev je spíše v úloze „výprodeje“.* Nejde nám pochopitelně o pravoslavnou církev, ale že se činí vnější pole pro lidi, kteří spojují náboženské cíle /které nejsou v souladu s církevní politikou/ i s politickými škodlivými záměry a vnášejí nežádoucí neklid mezi věřící. Zdá se, že Lazor oproti Hopkovi má své plány a možná také, že mají úkoly rozděleny. Zatímco Hopko byl ve vazbě, Lazor budoval své opěrné body a podle svých dopisů a činů je jedním z nejschopnějších, nejaktivnějších činitelů. Na základě kladných výsledků Lazora, navázal Hopko styk s metropolitou Dorotejem, (...)“⁹³

Petiční akce za obnovu řeckokatolické církve v roce 1968

Události nabraly rychlého spádu během období pražského jara v roce 1968. Pražský administrátor, biskup František Tomášek předložil československé vládě 25. března 1968 deset požadavků katolické církve, v nichž obnovení řeckokatolické církve kladl hned druhé místo. V březnu také došlo na Sekretariátu pro věci církevní k důležitým personálním změnám, kdy dosavadního vedoucího Karla Hrůzu vystřídala liberálnější socioložka Erika Kadlecová. V březnu 1968 vznikl předběžný výbor pro obnovu Řeckokatolické církve, jehož pražskou sekci zastupoval Ivan Ljavinec, bratislavskou sekci otec Ján Murín a košickou redemptorista Štefan Lazor.

Skupiny kněží a laiků usilujících o obnovu řeckokatolické církve byly rozdělené teritoriálně, a národnostně, podle nacionálních preferencí. Jejich aktivity nebyly příliš koordinované, a ne ve všem spolu souhlasili. První skupinou byl tzv. pražský okruh, jehož ústřední postavou byli biskup Vasil' Hopko a otec Ivan Ljavinec. Tato skupina představovala rusínsko-ukrajinskou linii uvnitř řeckokatolické církve. Druhou skupinou

⁹³ NA, MŠK, sign. 47 III, kart. 43. Zpráva Karla Šnýdra z 1. června 1965

byli kněží na Slovensku kolem otců Jána Murína a Emila Zorvana a reprezentovali slovenskou linii.⁹⁴

Z iniciativy pražské skupiny řeckokatolických kněží se začátkem roku 1968 rozběhla masivní podpisová akce za obnovu řeckokatolické církve. Otec Ljavinec se svými spolupracovníky připravil pro věřící a duchovní krátké informační texty, jak a na koho se mají obracet se svými žádostmi. Žádosti měly být zasílané pražskému administrátorovi, biskupu Františku Tomáškovi a jejich formulace měla být následující: „*My, občané Československa, řeckokatolického vyznání, obce ... okres ... obracíme se na Vás otče biskupe, s prosbou, aby jste tuto naši žádost předložil kompetentním úřadům. Žádáme, aby nám byl vrácen náš řeckokatolický chrám a k němu patřící farní budova, které postavili naši předkové a my sami pro sebe. Náš chrám a ostatní nemovitosti byly v čase hrubého porušování zákonitosti v roce 1950 administrativním způsobem proti naší vůli převedeny do administrativy pravoslavné církve. My máme právo jako všichni občané republiky na náš chrám a na služby kněze našeho vyznání. Připojujeme své podpisy: /podpis a adresa/.*“⁹⁵

Tyto informační letáky byly posílány prostřednictvím různých cestujících na Slovensko a setkaly se s velkým ohlasem. Petici podepsalo téměř 40 tisíc řeckokatolických věřících. Biskup Tomášek nebyl o akci dopředu informován a kvůli nečekanému množství žádostí, které začaly na biskupství přicházet, poprosil otce Ljavince, aby mu je pomáhal třídit a seskupovat. V březnu 1968 pak předal žádosti Sekretariátu pro věci církevní.⁹⁶

Vedle této petice obdrželo během března a dubna 1968 Ministerstvo kultury a informací také velké množství samostatných žádostí a rezolucí. Dopisy hromadně podepisované řeckokatolickými knězi a věřícími přicházely z okresů Bardejov, Košice, Michalovce, Prešov nebo Svidník. Jejich obsah byl vždy podobný, níže podepsaní žádali o navrácení chrámu a přidělení řeckokatolického kněze do farnosti.⁹⁷ V dubnu 1968 s blížícími se Velikonocemi, začaly na Ministerstvo kultury a informací přicházet žádosti o povolení řeckokatolických velikonočních bohoslužeb celebrowaných řeckokatolickými

⁹⁴ BORZA/MANDZÁK 2008

⁹⁵ NA, fond Ministerstva kultury Sekretariátu pro věci církevní (MK SPVC), kart. 237. Petice za obnovení řeckokatolické církve I.

⁹⁶ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 34

⁹⁷ NA, MK SPVC, kart. 238

knězi. Otec Ivan Ljavinec a Štefan Lazor žádali v této záležitosti o osobní schůzku s Erikou Kadlecovou. Ta v přesvědčení, že v českých zemích téměř žádní řeckokatolíci nežijí a že je to tedy starostí slovenských úřadů, schůzku zprvu odmítla. Otcové Ljavinec a Lazor ji ovšem informovali o počtech řeckokatolických věřících převážně ukrajinské národnosti, kteří žijí i v českých zemích, což jí přesvědčilo a později schůzi s představiteli řeckokatolické církve skutečně svolala. Podobné žádosti o konání řeckokatolických velikonočních bohoslužeb tlumočil Erice Kadlecové také biskup František Tomášek, na kterého se obraceli řeckokatoličtí věřící z různých obcí ve východním Slovensku.⁹⁸

V březnu 1968 se na vládní činitele znovu obrátil biskup Vasil' Hopko. Dopis, kde popisoval násilné zrušení řeckokatolické církve a pronásledování kněží v 50. letech a žádal nápravu těchto událostí, adresoval Národnímu shromáždění, prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi a prvnímu tajemníkovi ÚV KSS Vasil'u Biľakovi (1917-2014). Kopii dopisu odeslal do slovenských Katolických novin, které ho následně zveřejnily.⁹⁹

Biskup Hopko se zároveň obrátil na pravoslavného metropolitu Doroteje, kterého žádal, aby vzhledem k zneužití jeho církve, navrátila pravoslavná církev řeckokatolické chrámy a majetek. Pod odpovědí, která Vasil'u Hopkovi přišla byli podepsaní metropolita Dorotej, prešovský biskup Nikolaj a biskup michalovský Cyril. V dopise mu sdělili, že je pravoslavná církev vázána rozhodnutím Prešovského soboru z roku 1950. Na kritiku, že byl sobor zinscenován a byl tedy neplatný argumentovali, že Užhorodská unie z roku 1646, která sjednotila část pravoslavných věřících s římskokatolickou církví, proběhla podobným ne-li horším způsobem. Dále v dopise zdůrazňovali, že by obnovená řeckokatolická církev byla velkou překážkou při ekumenických snahách o sblížení západní a východní církve: „(...) Jsou Vám zajisté dobře známé pokoncilové hlasy vedoucích představených sesterské církve západní, včetně hodnostářů řeckokatolických, kteří se snaží odstranit všechny překážky dialogu obou sesterských církví a zástupci řeckokatolických církví by se měli starat o to, aby nebyl jejich směr překážkou tohoto dialogu, vedoucího k lásce a míru mezi církvemi a to hlavně tam, kde se stýkají věřící obou církví.“¹⁰⁰

⁹⁸ NA, MK SPVC, kart. 238

⁹⁹ Vzpomínky vладыky Mons. Ivana Ljavince, 34

¹⁰⁰ NA, MK, sign., Pravosl. církev, kart. 226. Odpověď metropolity Doroteje z 27. března 1968 na dopis biskupa Hopka

V roce 1968 začala otázka obnovení řeckokatolické církve rezonovat i mezi laickou společností. Přispěl k tomu dobový tisk, který v období pražského jara nepodléhal takové cenzuře, jako v letech předešlých. Široká veřejnost se tak mohla poprvé dozvědět o pozadí násilného zrušení řeckokatolické církve a pronásledování řeckokatolických kněží. První článek věnující se této problematice vyšel 29. března 1968 ve Východoslovenských novinách. Byl zde publikován dopis řeckokatolických duchovních státním orgánům, kde byly popsány křivdy posledních 18 let a nastíněny požadavky na rehabilitaci a obnovu řeckokatolické církve.¹⁰¹ Týdeník pro politiku a kulturu otiskl 25. dubna 1968 část zmiňovaného dopisu biskupa Hopka Národnímu shromáždění. Citace dopisu byly doplněny komentářem autora, který připomínal mučednickou smrt biskupa Gojdiče.¹⁰²

Dalším důležitým svědectvím byl otevřený dopis Ladislava Holdoše, bývalého předsedy Slovenského úřadu pro věci církevní, který byl v roce 1950 jedním z organizátorů Prešovského soboru. V dopisu, k jehož sepsání ho povzbudil Dr. Ján Murín, vyličil pozadí příprav Akce P a vyjádřil přesvědčení, že tehdejší postup byl protiústavní. Mimo jiné píše: „(...) *Tlumočím svůj osobní názor, o který se mohou snahy na obnovu řeckokatolické církve opřít, že v tom vidím svůj příspěvek k odstranění toho, co se stalo a nemělo se stát v čase, kdy jsem byl představitelem státní vrchnosti v otázkách církevně-politických, i když úřad, který jsem vedl, má jen část zodpovědnosti na vzpomínaných deformacích.*“¹⁰³ Dopis Ladislava Holdaše byl otisknut v dubnu 1968 v Katolických novinách a v novinách Ľud a byl také Dr. Murínem přečten při ustavujícím setkání Akčního výboru řeckokatolického duchovenstva v Košicích 10. dubna 1968.

Reakce pravoslavné církve

V roce 1965 byli představitelé pravoslavné církve s řeckokatolíky ochotni jednat, protože se hovořilo o možnosti obnovení řeckokatolické církve v rámci církve pravoslavné. V roce 1968 se už ale usilovalo o obnovení činnosti řeckokatolické církve jako plně samostatné. Proti tomu se pravoslavní činitelé ohrazovali. Legalizace řeckokatolické církve by pro ně znamenala ztrátu majetku a také by přišli o velkou část spravovaných farností.

¹⁰¹ PETRO 2013, 69

¹⁰² Akce P (pravoslaví). In: Kulturní tvorba: Týdeník pro politiku a kulturu, roč. 6. 1968, 11

¹⁰³ CORANIČ 2014, 362

Mezi pravoslavnými knězi a věřícími se tak v roce 1968 začaly sepisovat petice, v tomto případě proti obnovení řeckokatolické církve. Vyzývali k zachování dosavadních církevních poměrů a upozorňovali, že v případě obnovení řeckokatolické církve by byla narušena konsolidovaná církevní situace na východním Slovensku. Takovéto dopisy přicházely z okresů Bardejov, Prešov, Poprad, Spišská Nová Ves nebo Humenné.¹⁰⁴

V první polovině roku 1968, kdy proces legalizace řeckokatolické církve stále probíhal a nebyl ještě úspěšně dovršen, docházelo na východním Slovensku k ojedinělým incidentům, kdy řeckokatoličtí věřící, často za podpory kněží, násilně přebíraly pravoslavné kostely a následně v nich slavili řeckokatolické bohoslužby. V reakci na tyto události vznikl v dubnu 1968 Akční výbor pravoslavné církve na východním Slovensku, jehož první schůze se uskutečnila ve dnech 24. a 25. dubna 1968 v Prešově. Výboru předsedali pravoslavný biskup prešovský Nikolaj a pravoslavný biskup michalovský Cyril. V úvodu prohlášení, které Výbor vydal, stálo, že soucítí se všemi, kdo byl v posledních 20 letech nevině perzekuován, včetně pronásledovaných řeckokatolických kněží, kteří se po roce 1950 odmítli sjednotit. Podíl pravoslavné církve na těchto událostech ovšem odmítli, a naopak zdůraznili zásluhy pravoslavné církve v posledních 18 letech a povzbudili své duchovní, aby pokračovali ve své práci jako doposud.¹⁰⁵

Pravoslavná církev věděla, že obnovení řeckokatolické církve je již nevyhnutelné. Otevřeně proti němu nevystupovala, ale zdůrazňovala negativní důsledky, které by s sebou přineslo. Opakovaný argument, že by byla narušena konsolidovaná církevní situace ve východním Slovensku ovšem neodpovídal skutečnosti. Situace konsolidována nebyla, což potvrdila masivní podpora petiční akce za legalizaci řeckokatolické církve. Metropolita Dorotej se pokusil státní orgány odradit výhružkou, že by byly narušeny vztahy mezi pravoslavnou a římskokatolickou církví. V dopise Ministerstvu školství a kultury ze 17. dubna 1968 psal: „*Sděluji, že jsme si vyměnili velikonoční poselství s p. biskupem Dr. Fr. Tomáškem a s kardinálem A. Beou. Ve svých listech jsem podotkl, že obnovení řeckokatolické církve v Československu bude vážnou překážkou dialogu mezi oběma církvemi.*“¹⁰⁶

Proces obnovení činnosti řeckokatolické církve však již byl v plném proudu. Za obnovu se postavily vedle samotných řeckokatolických duchovních a věřících také

¹⁰⁴NA, MK SPVC, kart. 238. Petice proti obnovení řeckokatolické církve I.

¹⁰⁵NA, MK, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Vyhlášení Akčního výboru pravoslavné církve na východním Slovensku

¹⁰⁶NA, MK, sign., Pravosl. církev, kart. 226. Zpráva metropolity Doroteje Ministerstvu školství a informací

Vatikán, římskokatolická církev, široká veřejnost i političtí činitelé. Nebylo v silách pravoslavné církve tomuto vývoji zamezit.

3. Rok 1968: obnovení řeckokatolické církve v Československu

Během krátkého období pražského jara se mohla katolická církev opět nadechnout. Čeští a moravští sídelní biskupové Josef Hlouch, Karel Skoupý a Štěpán Trochta se směli opět postavit do čela svých diecézí. Církevní tisk přestal být cenzurován a navýšil se objem jeho nákladů, ženské řeholní řády mohly nabírat dorost a byla zreformována výuka náboženství ve školách. Jedním z největších úspěchů církve v roce 1968 se pak stala obnova církve řeckokatolické.¹⁰⁷

3.1. Jednání o obnovení řeckokatolické církve

Dne 5. dubna 1968 se na Ministerstvu kultury a informací uskutečnilo první jednání s představiteli pravoslavné i řeckokatolické církve. Za Československou vládu byli přítomní členové Ministerstva kultury a informací a Pověřenectva Slovenské národní rady (PSNR), vedoucí Sekretariátu pro věci církevní Erika Kadlecová, ředitel odboru pro věci církevní PSNR Andrej Belánský a další tři pracovníci sekretariátu pro věci církevní. Za pravoslavnou církev se jednání zúčastnil pravoslavný metropolita Dorotej, pravoslavný prešovský biskup Nikolaj, kancléř metropolitní rady pravoslavné církve J. Novák, děkan bohoslovecké pravoslavné fakulty v Prešově A. Michalov a ředitel eparchiální rady pravoslavné církve v Prešově P. Spišák. Řeckokatolickou církev zastupovali biskup Vasil Hopko, otec Ivan Ljavinec, otec Štefan Czismár a Jaroslav Palovčík. Obsah jednání, byl shrnut v záznamu o průběhu schůze: *„Předmětem jednání byla žádost biskupa dr. V. Hopka o obnovení řeckokatolické církve a žádost metropolity Doroteje o respektování zájmů pravoslavné církve. Během několikahodinové rozpravy byly vyměněny názory na události před 18 lety a vývoj v následujících letech. Obě delegace vyzvedávaly snahu postupovat v duchu ekumenismu a přispět k uklidnění věřících, aby nedošlo ke srážkám. Věřící řeckokatolické církve žádají možnost světit velikonoční svátky po svém. V závěru jednání došly obě církevní delegace k nutnosti sejít se na dalších vzájemných schůzkách a připravit podklady k jednání o řešení vzniklého problému.“*¹⁰⁸

Průběh schůze podrobněji vylíčil ve svých pamětech otec Ivan Ljavinec: *„Na zmíněném jednání pravoslavný metropolita ve svém proslovu zastával názor, že poměry*

¹⁰⁷ BALÍK/HANUŠ, 44-45

¹⁰⁸ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Záznam o jednání s představiteli pravoslavné církve a s činiteli řeckokatolické církve.

v církvi jsou konsolidované a že by obnovení řeckokatolické církve narušilo konsolidaci. Mluvil o lásce a zachování pokoje. Otec vladyka Vasil' souhlasil s láskou, ale upozornil i na spravedlnost. Představitelé pravoslavné církve nebyli ochotni k jednání a obviňovali řeckokatolické duchovní, že vyvolávají nepokoje a rozšiřují letáky o vrácení řeckokatolických chrámů. Letáky přinesli s sebou. Přihlásil jsem se ke slovu a trochu podrážděně řekl: „Ty letáky jsme rozšiřovali my, hlásíme se k tomu a jsme ochotni znovu snášet následky.“ Vylíčil jsem, že poměry konsolidovány nejsou a věřící nás tajně vyhledávají a prosí o služby. Překvapilo nás, když Dr. E. Kadlecová zasáhla a řekla: „To, kdo začal, nebudeme rozebírat. To jsme byli my, komunistická strana.“ Na závěr ještě představitel slovenského úřadu pro církevní záležitosti Benický¹⁰⁹ upozornil pravoslavné představitele: „Volání po obnovení řeckokatolické církve je tak mohutné, že vláda se rozhodla touto otázkou zabývat.“ Dr. E. Kadlecová navrhla vytvořit smíšenou komisi a předložit řešení problémů. Sledovala tím, aby církve řešily problém mezi sebou, co způsobilo trvající spory, které poznamenaly další události.“¹¹⁰

Se smíšenou komisí (tj. s představiteli řeckokatolické i pravoslavné církve) ovšem nesouhlasili někteří řeckokatoličtí kněží na Slovensku a založili tak vlastní Akční výbor řeckokatolického duchovenstva v Košicích.¹¹¹ První schůze se konala 10. dubna 1968 a byl na ní ustanoven sedmnáctičlenný akční výbor, který měl vykonávat všechny organizační a přípravné práce ve spojitosti s obnovením činnosti řeckokatolické církve a který by po úředním povolení její činnosti jednal i s pravoslavnou církví o vzájemném postupu.¹¹² Schůze, na které byl přítomen i biskup Hopko, se zúčastnilo 133 ze 172 žijících řeckokatolických kněží. Jako předseda výboru byl oficiálně uváděn Dr. Štefan Ujhelyi, ale fakticky vedl všechna jednání za Akční výbor Dr. Ján Murín.¹¹³ Na ustavující schůzi byla přijata rezoluce, kde představitelé Akčního výboru žádali o obnovení řeckokatolické církve a o rehabilitaci jejích kněží. Usnesení bylo odesláno ministru kultury a informací Miroslavu Galuškoví a Erice Kadlecové na Sekretariát pro věci

¹⁰⁹ Podle záznamu Sekretariátu pro věci církevní o průběhu schůze, nebyl nikdo s příjmením Benický na jednání přítomen. Je možné, že se jedná o chybnou záměnu s A. Belánským. Ján Benický byl předseda prešovského soboru v roce 1950. Tato pravděpodobně chybná informace je přebírána i v odborné literatuře viz. Jan Stříbrný/ Jiří Hanuš: Stát a církve v roce 1950. Praha 2000. s. 93, nebo Jaroslav Coranič: Obnovení řeckokatolické církve v Československu v roce 1968, s. 242. In: Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Praha 2009.)

¹¹⁰ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 34

¹¹¹ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 34

¹¹² NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Návrh na obnovení řeckokatolické církve na Slovensku.

¹¹³ PETRO 2013, 71

církevní.¹¹⁴ Akční výbor byl státem uznán jako dočasný představitel řeckokatolické církve, se kterým měla být vedena jednání.

Akční výbor se také rozhodl, že navzdory závěrům z pražské schůze na Ministerstvu kultury a informací ze dne 5. dubna 1968, nebudou při procesu obnovování řeckokatolické církve pokračovat v jednáních s pravoslavnou církví. Jako důvod bylo uvedeno nerovnocenné postavení obou církví.¹¹⁵

Ředitel sekretariátu pro věci církevní PSNR Andrej Belánský vypracoval 12. dubna 1968 *Návrh na obnovení činnosti řeckokatolické církve na Slovensku*. V tomto dokumentu mimo jiné psal: „Řešení otázky řeckokatolické církve návratovou akcí roku 1950 tj. nahrazením řeckokatolické církve církví pravoslavnou za plné angažovanosti stranických a státních orgánů bylo v rozporu se zásadami marxistické politiky komunistické strany a vlády vůči církvím a náboženství. Navíc byly při uskutečňování návratové akce použity nepřijatelné administrativně-mocenské zásahy a nátlak. Současný stav mimozákonného postavení řeckokatolické církve je v rozporu se zásadou svobody náboženského vyznání a výkonu kultu zakotvenou v Ústavě ČSSR. Existenci a působnost řeckokatolické církve je proto třeba obnovit v souladu s Ústavou.“¹¹⁶ Jako další postup navrhoval, aby bylo ihned vydáno úřední povolení činnosti řeckokatolické církve, aby byl biskupu Hopkovi udělen státní souhlas pro veřejnou duchovní činnost, aby byl úředně schválen přípravný výbor pro organizaci a zabezpečení obnovy řeckokatolické církve a aby byl zrušen výnos bývalého Státního úřadu pro věci církevní, který bral na vědomí rozhodnutí Prešovského soboru z 28. dubna 1950. Dále v návrhu ukládal, aby byla ustanovena pracovní skupina při Sekretariátu pro věci církevní a také vládní zmocněnec pro řešení otázek týkajících se obnovy řeckokatolické církve.¹¹⁷

Dne 18. dubna 1968 se v Košicích sešel pověřenec Slovenské národní rady pro kulturu a informace Dr. Štefan Brenčič s představiteli pravoslavné i řeckokatolické církve. Jednání probíhala zvlášť. Představitelé pravoslavné církve byli upozorněni, že již nebudou dále privilegováni a svoboda vyznání bude uplatňována pro všechny církve

¹¹⁴ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Rezoluce z aktiva řeckokatolického duchovenstva v Košicích dne 10. dubna 1968

¹¹⁵ CORANIČ 2014, 364

¹¹⁶ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Návrh na obnovení řeckokatolické církve na Slovensku

¹¹⁷ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Návrh na obnovení řeckokatolické církve na Slovensku

stejně. Při jednání s Akčním výborem řeckokatolické církve přislíbil Dr. Brenčič jejich obnovení v co nejbližší době a zároveň zrušení výsledků Prešovského soboru.¹¹⁸

Akční výbor vypracoval tzv. Pamětní spis, který 29. dubna 1968 předložil československé vládě. Podle memoranda by měla být zcela rehabilitována celá řeckokatolická církev a při její obnově se mělo vycházet ze stavu, jaký byl před 28. dubnem 1950. To znamenalo, že by měli být řeckokatolické církvi navráceny všechny kostely, farnosti a další majetek, který jí před zrušením patřil. S tím ovšem nesouhlasili představitelé pravoslavné církve. Navrhovali, aby se rehabilitace týkala pouze jednotlivců, nikoliv celé církve a aby se jako výchozí stav považovala situace k 1. lednu 1968. Argumentovali tím, že po dobu 18 let zajišťovali potřeby všech věřících včetně bývalých řeckokatolíků a k těmto účelům také využívaly majetek (kostely a fary) řeckokatolické církve, který jí předal stát a který je jsou nyní legitimně ve vlastnictví pravoslavné církve.¹¹⁹

Státní orgány se nepřiklonily ani k jedné straně a navrhovali kompromis. Ministerstvo kultury a informací vypracovalo nový návrh, ale tentokrát již na povolení činnosti řeckokatolické církve, nikoliv na její obnovení, jak jej připravil Andrej Belánský 12. dubna 1968. V novém návrhu se píše: „*Požadavek Akčního výboru řeckokatolické církve po návratu do stavu před 28. dubnem 1950 /tj. před uskutečněním Soboru v Prešově, na kterém bylo vyhlášeno zrušení Unie řeckokatolické církve a sloučení s církví pravoslavnou/, je pro státní správu nepřijatelný. Nebere v úvahu vývoj církevněnáboženských poměrů za uplynulých 18 let, neguje sjednocovací Sobor z roku 1950 jako historický akt a předpokládá jeho úplné anulování a neposkytuje ani předpoklady a záruky svobodného projevu rozhodnutí věřících o jejich příslušnosti k pravoslavné nebo řeckokatolické církvi. Proto je předkládán návrh nikoliv na obnovu činnosti řeckokatolické církve, nýbrž návrh na povolení činnosti, který znamená respektování shora uvedených skutečností.*“¹²⁰

V návrhu na povolení činnosti řeckokatolické církve se uvádělo, že jako spravedlivé řešení celé situace byly zvažovány dvě varianty. První nabízela, aby bylo ve východoslovenském kraji rozhodnuto o příslušnosti k řeckokatolické nebo pravoslavné církve formou referenda. Druhá varianta, pro kterou se všichni vyslovili, spočívala

¹¹⁸ CORANIČ 2014, 365

¹¹⁹ CORANIČ 2014, 365-366

¹²⁰ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Návrh na povolení činnosti řeckokatolické církve na Slovensku.

v rozhodnutí vlády o povolení řeckokatolické církve s tím, že otázky konkrétního rozhodování o jednotlivých sborech a majetkových vyrovnání, budou řešeny zřízením komise Rady Krajského národního výboru východoslovenského kraje. Majetek tak měl být rozdělován mezi řeckokatolickou a pravoslavnou církev individuálně, podle situace v jednotlivých farnostech.¹²¹

Návrh se zabýval také rehabilitací biskupa Hopka: „*Udělení státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti biskupu Dr. Vasilu Hopkovi se prozatím nenavrhuje, neboť biskup Hopko nesplňuje jednu z podmínek pro udělení tohoto souhlasu, není bezúhonný. Ministerstvo kultury a informací podalo presidiu Nejvyššího soudu návrh na přezkoumání rozsudku, kterým byl odsouzen pro velezradu a vyzvědačství. Podotýkáme, že správa diecéze by udělením státního souhlasu Dr. Hopkovi nebyla vyřešena, poněvadž není sídelním biskupem /je titulárním a světícím biskupem/.*“¹²²

V období pražského jara, když byla obnova řeckokatolické církve uskutečňována, státní orgány s biskupem Hopkem, jako hlavním ordinářem řeckokatolické církve nejspíš skutečně počítaly a proti udělení státního souhlasu k jeho duchovní činnosti stály pouze právní komplikace, na jejichž vyřešení se pracovalo. Teprve později, v období normalizace, kdy byl výběr ordináře řeckokatolické církve aktuální, využily státní orgány tohoto problému, aby oddálily jeho rehabilitaci a tím i jeho jmenování. Pro nový, konzervativní režim již totiž nebyl jako hlavní představitel církve přijatelný.

Při plánování a organizování obnovy řeckokatolické církve se upínala pozornost státních orgánů zejména na Slovensko. S tím ale nebyla spokojena skupina řeckokatolických věřících žijících v Praze, která si nebyla jista, jestli budou jejich zájmy Akčním výborem v Košicích dostatečně prosazovány. Dne 8. června 1968 se proto sešli zdejší řeckokatoličtí věřící na Slovanském ostrově a zvolili Akční výbor pražských řeckokatolíků, který měl o zájmech místních věřících rozhodovat sám a také vést samostatné rozhovory se státními úřady. Předsedou akčního výboru byl Josef Kaminský a dalšími členy např. otec Ivan Ljavinec nebo M. Rusín. V rezoluci žádali vrácení pražského chrámu sv. Klimenta a příslušné fary. Dále žádali, aby byl při výběru administrátora pražské farnosti brán ohled na to, že většina zdejších řeckokatolíků

¹²¹ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Návrh na povolení činnosti řeckokatolické církve na Slovensku.

¹²² NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Návrh na povolení činnosti řeckokatolické církve na Slovensku.

pochází z Ukrajiny a Zakarpatské oblasti. Dne 12. června byl akční výbor pražských řeckokatolíků přijat u Dr. Eriky Kadlecové na Sekretariátu pro věci církevní.¹²³

3.2. Obnovení řeckokatolické církve v Československu

Povolení činnosti řeckokatolické církve a její hospodářské zabezpečení státem

V průběhu června 1968 vypracovalo Ministerstvo kultury a informací finální návrh vládního usnesení o povolení činnosti řeckokatolické církve a návrh vládního nařízení o hospodářském zabezpečení církve řeckokatolické státem. Návrhy byly 12. června 1968 předány předsedovi vlády Ing. Oldřichu Černíkovi, místopředsedovi vlády Dr. Gustávu Husákovi, tajemníkovi ÚV KSČ Dr. Čestmíru Císaři, vedoucímu ideologického oddělení Jaroslavu Kozlovi, ministru financí Bohumilu Suchardovi a pověřenci SNR pro kulturu a informace Štefanu Brenčičovi. Ti měli návrhy předložit k projednání na schůzi vlády.

Úvod k návrhům shrnoval důvody k povolení činnosti řeckokatolické církve: „*Tzv. Velký Sobor, který se konal 28. dubna 1950, rozhodl o zrušení Unie s Vatikánem a o návratu řeckokatolíků do pravoslavné církve. Toto rozhodnutí bylo přijato pod nátlakem státních orgánů. Většina věřících a duchovních bývalé řeckokatolické církve, považuje usnesení Soboru za neplatné a stále znovu se dožaduje povolení činnosti této církve. Měli být ve smyslu vládního prohlášení skutečně zajištěna svoboda náboženského vyznání zaručená Ústavou, je nutno činnost řeckokatolické církve urychleně povolit. Vydáním vládního nařízení o hospodářském zabezpečení církve řeckokatolické státem nabude tato církev stejné postavení jako ostatní církve státem povolené.*“¹²⁴

Dne 13. června 1968 bylo přijato vládní usnesení č. 205/1968 o povolení činnosti řeckokatolické církve a zároveň bylo vydáno vládní nařízení č. 70/1968 o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem. Usnesení o povolení činnosti obsahovalo tři body:

Vláda

I. souhlasí s povolením činnosti řeckokatolické církve a vydává v příloze obsažené vládní nařízení o hospodářském zabezpečení této církve.

II. Ukládá

¹²³ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Rezoluce akčního výboru pražské řeckokatolické obce.

¹²⁴ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Podklady pro schůzi vlády o povolení činnosti řeckokatolické církve.

1/ Ministru financí uvolnit na provedení tohoto nařízení v roce 1968 z rezervy na mzdověpolitická opatření Kčs 1,500 00,-. Zahrnout do plánu a rozpočtu na rok 1969 přiměřenou částku na hospodářské zabezpečení řeckokatolické církve.

III. Pověřuje

1/ Pověřence SNR pro kulturu a informace vydat směrnici, kterou budou stanoveny podmínky pro zřizování duchovenských míst řeckokatolické církve a pro udělování státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti duchovním této církve.¹²⁵

Vládní nařízení č. 70/1968 rozhodlo o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem obdobně jak vládní nařízení č. 219/1949 Sb., zabezpečovalo církev římskokatolickou. Nařízení dále stanovilo, že majetek, který je považován za majetek pravoslavné církve v Československu bude rozdělen mezi obě církve. Na tento proces měly dohlížet krajské národní výbory a v případě, že by nebyly majetkové spory vyřešeny do šesti měsíců, měli přejít kompetence o rozhodování těchto sporů na pověřenectvo Slovenské národní rady pro kulturu a informace a Ministerstvo kultury a informací.¹²⁶

O tom, jaké církvi připadne která farnost, měli rozhodovat sami věřící. Na spravedlivé rozhodování pak dohlížely správní komise zřízené při krajských výborech. Štefan Brenčíč, pověřenec SNR pro kulturu a informace, připravil směrnice pro zřizování duchovních míst řeckokatolické církve a pro udělování státního souhlasu pro výkon duchovní činnosti řeckokatolickým kněžím, které vešly v platnost 17. července 1968.¹²⁷

Souhlas pro zřízení duchovního místa a udělení státního souhlasu pro duchovní činnost řeckokatolických kněží udělovaly správní komise KNV. Ty měly také pomáhat při jednáních mezi pravoslavnou a řeckokatolickou církví o rozdělení majetku náležícímu k farnosti. Členy správních komisí byli vedoucí odboru kultury KNV, vedoucí odboru financí KNV, dva poslanci KNV a jeden delegovaný zástupce za každou církev. Zástupce řeckokatolické církve jmenoval Akční výbor řeckokatolického duchovenstva a zástupce církve pravoslavné metropolita Dorotej. Úlohou komise nebylo rozhodovat, komu jaká farnost připadne, ale měly pouze dohlížet na celý proces, tak aby se nesl v duchu náboženské tolerance a snášenlivosti.¹²⁸

¹²⁵ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Vládní usnesení č. 205

¹²⁶ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Vládní nařízení č. 70/1968

¹²⁷ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Směrnice

¹²⁸ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Směrnice

Žádosti o zřízení duchovního místa a o udělení souhlasu pro duchovní službu měl podávat Akční výbor řeckokatolických duchovních. Ten zastupoval řeckokatolickou církev v jednáních se státem, do doby než bude jmenován její ordinář. Žádosti o zřízení duchovního místa se mohly vztahovat pouze na farnosti, které řeckokatolické církvi patřily před 28. dubnem 1950. Nerozhodovalo se automaticky o všech farnostech, které řeckokatolické církvi před rokem 1950 patřily, ale pouze o těch, které Akční výbor řeckokatolických duchovních sám navrhl.¹²⁹

Řeckokatolická farnost mohla být zřízena, pokud bylo v obvodu více řeckokatolických věřících než pravoslavných. Jestli skupina menšinového vyznání nechtěla přestoupit na druhou víru, muselo být zajištěno náboženské vyžití i pro ni a obě církve měly uzavřít dohodu o společném užívání chrámu. V případě, že se všichni nebo většina obyvatel bez velkého odporu druhé strany shodla na příslušnosti k řeckokatolické církvi, mohla tak být zřízena řeckokatolická farnost. Řeckokatolický kněz, který obdržel státní souhlas, na ní směl nastoupit teprve po tom, co bylo postaráno o pravoslavného kněze, který tam do té doby působil. Muselo mu být zajištěno bydlení a jiné zaměstnání.¹³⁰

Platnost směrnic byla pouze šest měsíců. Do té doby měly být podány všechny žádosti o zřízení duchovních míst a uzavřeny všechny dohody o společném užívání chrámů.¹³¹

Reakce na povolení činnosti řeckokatolické církve v Československu

Povolení řeckokatolické církve bylo velkým úspěchem. Na druhou stranu ale i zklamáním, protože se vládní usnesení nijak nevyrovnávalo s minulostí a křivdami spáchanými na řeckokatolické církvi. Její činnost nebyla obnovena, ale povolena a řeckokatolická církev tak nebyla nijak rehabilitována. Nebyl jí navrácen všechn majetek, který před rokem 1950 vlastnila a řeckokatoličtí kněží včetně biskupa Hopka nebyli automaticky rehabilitováni.

Jako nejproblematictější se ukázalo plnění směrnic na zřizování řeckokatolických farností. Ty totiž neurčovali jasné hranice ani konkrétní počty věřících, které jsou dostatečné pro výlučné užívání chrámů řeckokatolickou církvi. Obě strany si je tak vykládány jinak a pravoslavná církev si nárokovala společné užívání kostelů i v místech, kde se většina věřících přihlásila k církvi řeckokatolické. K této problematice se vyjádřilo předsednictvo Akčního výboru řeckokatolické církve v dopise prezidentu Ludvíku

¹²⁹ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Směrnice

¹³⁰ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Směrnice

¹³¹ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Směrnice

Svobodovi: „(...) *V poslední době se vyvíjí tlak, aby se v jednom kostele sloužili bohoslužby řeckokatolické i pravoslavné. Kdo zná mentalitu věřících na východním Slovensku, ví, že je to nejvhodnější prostředek na vytváření permanentních nepokojů. (...)*“¹³²

Samotné povolení činnosti řeckokatolické bez navrácení stavu, jaký byl před rokem 1950, tak skutečně vedlo k mnoha rozepřím. Pravoslavná církev považovala bývalý majetek řeckokatolické církve za právem nabytý. K jeho užívání měli mít nárok vzhledem k úsilí a práci, kterou v posledních 18 letech vykonali, a to i pro bývalé řeckokatolické věřící. Za události v roce 1950 prý nenesli odpovědnost a pouze na ně padla tíha jejich následků. S tímto pohledem ovšem nesouhlasila řeckokatolická církev, která měla pocit, že se z viníků dělají oběti a oni jim pak musejí vycházet vstříc. Jako jediné řešení tudíž viděli důsledné se vyrovnání s minulostí, odsouzení Akce P a následného přebírání řeckokatolického majetku pravoslavnou církví.

Představitelé řeckokatolické církve se v průběhu let 1968 a 1969 opakovaně obraceli na státní orgány s prosbou o plnou rehabilitaci řeckokatolické církve. Podle nich nebylo vládní usnesení v praxi dodržováno, a to za tichého souhlasu státních orgánů. Po řeckokatolické církvi měly být neustále požadovány ústupky církvi pravoslavné, a to i v případech, kdy se většina věřících vyslovila pro řeckokatolické vyznání. Polovičatá řešení situaci nekonsolidovala a bylo proto třeba řeckokatolickou církev plně rehabilitovat.¹³³

S podobnou žádostí se na Ministerstvo kultury obrátili v březnu 1969 také představitelé řeckokatolického biskupského úřadu, kde vládu v dopise žádali: „*Řeckokatolický biskupský úřad t.č. v Košicích a Akční výbor řeckokatolické církve v ČSSR konstatuje, že vzpomínané nezákonnosti a křivdy nebyly doposud úplně odstraněné. Ba dokonce konstatuje, že doposud se s námi manipuluje, aplikují se na nás různé taktické praktiky a diktují se nám podmínky, které plynou z nezákonné Akce P a to způsobem, jakým se diktuje provinilým a neukřivděným. Proto žádáme vyhlásit Akci P za nezákonnou a nelidskou. S tím také žádáme vyhlásit za nezákonné i všechny její následky, to znamená pronásledování řeckokatolických biskupů, knězů i věřících, odnětí hmotného i nehmotného účelového majetku jako i zbavení práv příslušníků postižené církve.*“

¹³² NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Dopis předsednictva Akčního výboru prezidentu L. Svobodovi

¹³³ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238. Dopis předsednictva Akčního výboru prezidentu L. Svobodovi

*Ohrazujeme se proti tomu, aby byly kýmkoliv a jakýmkoliv způsobem na nás vynucovány ústupky, motivované situací, která vznikla následky nezákonné Akce P.*¹³⁴

Nespokojenost a stížnosti přicházely také ze strany pravoslavné církve. Dne 20. června 1968 se metropolita Dorotej obrátil v dopise na předsedu Národního shromáždění ČSSR Josefa Smrkovského, ve kterém vyjádřil zklamání nad způsobem jednání s řeckokatolickou církví. Stěžoval si, že s biskupem Hopkem o celé záležitosti oficiálně mluvili jen jednou a poté, co za řeckokatolickou církev začal vystupovat Akční výbor, žádná jednání již neproběhla.¹³⁵

Na Ministerstvo kultury a informací pak 27. června 1968 dorazila neočekávaná delegace asi sta pravoslavných duchovních. Stěžovali si na existenční krizi, které v důsledku obnovení řeckokatolické církve čelili. Požadovali, aby mohli zůstat ve svých farnostech i v případě, že se většina věřících přihlásila k řeckokatolické církvi. V kostelech, aby se s řeckokatolickými knězi směli střídat a pokračovat v pastoraaci pro pravoslavnou menšinu.

Delegace pravoslavných kněží se silně ohazovala proti vládním činitelům, konkrétně proti Gustávu Husákovi a Štefanu Brenčičovi, kteří měli obnovení řeckokatolické církve dopustit a stěžovali si na nečinnost slovenských orgánů, které prý přehlíží agresivní agitace a postupy řeckokatolíků. Na jednání dokonce padla zmínka, že vzhledem k neschopnosti československých úřadů se za pravoslavnou církev postavit, budou hledat oporu u Sovětského svazu, který jsou připraveni požádat o intervenci.

Poslední bod braly stání orgány vážně, avšak odmítaly nechat se politicky vydírat. O průběhu a výsledcích jednání s pravoslavnými duchovními informoval náměstek ministra kultury a informací František Novák pověřence SNR pro kulturu a informace Štefana Brenčiče. Ve zprávě mimo jiné zmiňoval: „(...) *Bylo patrné, že většina pravoslavných duchovních spoléhala na pomoc ruské pravoslavné církve, neboť znají její stanovisko k povolení činnosti řeckokatolické církve v ČSSR, neboť pravoslavná církev čsl. je ve velmi úzkém spojení s ústředím ruské pravoslavné církve v Moskvě. Tomu nasvědčuje i to, že před přijetím delegace na MKI učinil metropolita čsl. pravoslavné církve Dorotej, který je původem Rus, závažná rozhodnutí, která ačkoliv to bylo dříve obvyklé, nekonzultoval s MKI. Sděлил Světové radě církví, že čsl. pravoslavná církev se nezúčastní*

¹³⁴ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968. kart. 238.

¹³⁵ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Dopis Doroteje Josefu Smrkovskému

světové ekumenické konference v Uppsale (...) a že předává své 2 hlasy Ruské pravoslavné církvi. Současně rozeslal protestní dopisy kardinálům A. Beovi do Vatikánu a světovým církevním organizacím a ústřednám. Podle sdělení kancléře této církve se před tím radil telef. s Ruskou pravoslavnou církví v Moskvě, s níž udržuje neustále spojení. Nelze vyloučit, že právě tímto způsobem se otázka tzv. "pronásledování a likvidace" pravoslavné církve v ČSSR dostane na mezinárodní fórum, Je třeba ovšem také vidět, že pravoslavnými duchovními je této otázce záměrně připisován větší význam, než je žádoucí a vážné. (...)"¹³⁶

Výběr ordináře řeckokatolické církve

Řeckokatolický biskupský úřad byl zřízen 17. července 1968. Jelikož bylo původní biskupské sídlo v Prešově stále obsazeno pravoslavnou církví, bylo dočasné sídlo řeckokatolického biskupského úřadu v Košicích v Moysezově ulici. V té době ještě neměla řeckokatolická církev svého ordináře, a tak biskupský úřad zastupovali tři členové Akčního výboru řeckokatolických duchovních. Byli to Štefan Ujhelyi, Ján Murín jako tajemník a Andrej Zima jako ředitel.

Po povolení činnosti řeckokatolické církve zůstával biskup Hopko i nadále v klášteře v Oseku. Stále nebyl rehabilitován a neměl ani státní souhlas k duchovní činnosti. Před rokem 1950 byl pomocným biskupem v prešovské diecézi. Sice mu tím po smrti sídelního biskupa Gojdiče nevznikal nástupnický nárok, ale vzhledem k tomu, že byl také jeho generálním vikářem, považovalo mnoho kněží jeho jmenování sídelním biskupem jako samozřejmost.

I v této otázce se ovšem projevil národnostní rozdíl uvnitř řeckokatolické církve a zatímco rusínsko-ukrajinská část řeckokatolíků biskupa Hopka prosazovala, slovenští řeckokatolíčtí kněží ho jako hlavního ordináře nechtěli a přáli si biskupa slovenské národnosti. Ve spisech Sekretariátu pro věci církevní, který výběr nového řeckokatolického ordináře bedlivě sledoval, byla zmiňována petice řeckokatolických kněží do Vatikánu, ve které se vyslovují proti jmenování biskupa Hopka a žádají, aby se zůstal léčit v Římě.¹³⁷

I sám Vasil' Hopko se v průběhu roku 1968 obrátil na Kongregaci pro východní církve a v sebekritickém a skromném dopise uvedl důvody, které stojí proti jeho jmenování

¹³⁶ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Požadavky pravoslavných duchovních

¹³⁷ NA, MK SPCV, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238

sídelním biskupem.¹³⁸ V té době bylo Vasiľu Hopkovi už 64 let a přestože byl stále aktivní, byl poznamenán následky několikaletého věznění.

Tato nejednotnost uvnitř řeckokatolické církve vyhovovala státním orgánům, které si biskupa Hopka jako sídelního biskupa nepřály. Výběr nového ordináře řeckokatolické církve byl také poznamenán příchodem vojsk Varšavské smlouvy a násilným potlačením reformních snah. V novém normalizačním klimatu byl biskup Hopko jako hlavní představitel řeckokatolické církve nepřijatelný. Představoval oběť zločinů komunistického režimu a pro mnohé byl také symbolem boje proti komunismu. Státní orgány si raději přály někoho méně známého a výrazného, než byl on.

Dne 10. listopadu 1968 vypracoval Akční výbor řeckokatolické církve návrh na řešení ordinariátu, který předložil východoslovenskému KNV. V něm navrhovali, aby byl biskup Hopko jmenován sídelním biskupem a k němu, aby byl vysvěcen biskup pomocný. Jako kandidáty uváděli Jána Hirku, Ivana Ljavince nebo J. Bumberu. Dále měli být jmenováni dva generální vikáři, každý pro jednu národnost. Pro slovenské řeckokatolíky Dr. Ján Murín a pro rusínské řeckokatolíky Dr. Miron Podhájecký. Na tento návrh reagoval Slovenský národní výbor vyhybavě, s tím, že řešení těchto otázek není v jejich kompetenci, ale musí jej rozhodnou vláda.¹³⁹

V prosinci 1968 odcestoval biskup Hopko do Říma, kde měl spolu s řeckokatolickým arcibiskupem z Pittsburghu Stephenem Kociskem (1915-1995) a řeckokatolickým biskupem z Pittsburghu Michaelem Dudickem (1916-2007) audienci u papeže Pavla VI. Na schůzi se řešilo také obsazení prešovského biskupského úřadu, ale žádný závěr nebyl biskupu Hopkovi sdělen. Teprve při odletu zpátky do Československa donesl Michal Lacko, slovenský řeckokatolický kněz působící v Římě, biskupu Hopkovi dopis pro trnavského apoštolského administrátora Ambróze Lazíka. Dopis obsahoval dva jmenovací dekrety. Jeden pro Jána Hirku¹⁴⁰ jako dočasného apoštolského administrátora, a tedy hlavního ordináře řeckokatolické církve v Československu, druhý pro biskupa Hopka, potvrzující jeho práva světícího biskupa.¹⁴¹

Jmenovací dekrety byly datovány 20. prosince 1968. Problém nastal v okamžiku, kdy se o jmenování dozvěděly státní orgány. Podmínkou Československé vlády při výběru

¹³⁸ PETRIK 2019, 183

¹³⁹ CORANIČ 2014, 371

¹⁴⁰ Ján Hirka (1923-2013) byl slovenský řeckokatolický kněz. Kněžské svěcení přijal v roce 1949 z rukou biskupa Hopka. Po likvidaci řeckokatolické církve v roce 1950 pokračoval v tajné pastoraci a byl dvakrát odsouzen a vězněn po doby necelých tří let. V roce 1958 byl z vězení propuštěn a pracoval jako dělník.

¹⁴¹ PETRIK 2019, 184

ordináře bylo, že musí před svým jmenováním obdržet státní souhlas. Pravděpodobně nedorozuměním, nebo špatným výkladem k tomu však nedošlo, a když se československé státní orgány a jmenovacích dekretů dozvěděly, považovaly to za porušení dohody. Vatikán pak musel tuto diplomatickou roztržku usmiřovat.

Vyřešením této situace byl Svatým stolcem pověřen Ambrož Lazík. Vedl jednání s československou vládou, která pod několika podmínkami s jmenováním otce Jána Hirky a biskupa Hopka nakonec souhlasila. Jednou z podmínek bylo také zrušení Akčního výboru a nejmenování Jána Murína generálním vikářem.

Dne 27. února předal Amrož Lazík oficiální žádost československé vládě o udělení státního souhlasu pro otce Hirku a biskupa Hopka. Ten jim byl oběma udělen 2. dubna 1969, Ján Hirka jako ordináři řeckokatolické církve v Československu a Vasilu Hopkovi jako světícímu biskupovi prešovské diecéze.¹⁴² Ján Hirka se ujal biskupského úřadu 23. dubna 1969 a ten samý den byl rozpuštěn Akční výbor řeckokatolické církve.¹⁴³

Výběr Jána Hirky za ordináře řeckokatolické církve nebylo rozhodnutím pouze jedné strany, ale předcházela mu jednání mezi Vatikánem, československou vládou a Akčním výborem řeckokatolické církve. Jistě zde hrálo roli podlomené zdraví biskupa Hopka i národnostní problematika uvnitř řeckokatolické církve. Kněží i věřících slovenské národnosti bylo v Československu přeci jen podstatně více než kněží a věřících rusínské národnosti. Hlasy volající po ordináři slovenské národnosti se proto zdály opodstatněné. Původně byl záměr, aby byl otec Ján Hirka vysvěcen na sídelního prešovského biskupa, ale s tím státní orgány nesouhlasily.

3.3. Obnovování řeckokatolických farností

Dne 5. července 1968 byla řeckokatolické církvi vrácena katedrála sv. Jana Křtitele v Prešově. O dva dny později se zde konala po osmnácti letech první řeckokatolická bohoslužba, kterou celebroid biskup Vasil Hopko. Biskupská rezidence, bohoslovecká fakulta a kněžský seminář, které v Prešově řeckokatolická církev před rokem 1950 vlastnila, i nadále zůstaly církvi pravoslavné.¹⁴⁴ Původní návrh byl takový, že biskupství i kněžský seminář připadnou té církvi, ke které se přihlásí většina obyvatel ve východoslovenském kraji. V důsledku srpnových událostí a politického ochlazení, už ale

¹⁴² PETRIK 2019, 186

¹⁴³ CORANIČ 2009, 250

¹⁴⁴ CORANIČ 2014, 370

řeckokatolické církvi nebyly tyto objekty vráceny, a to i přesto, že se většina věřících přihlásila právě k ní.

Celkem bylo v Československu přibližně 315 000 řeckokatolických věřících.¹⁴⁵ Do konce července 1968 se do pastorace řeckokatolické církve přihlásilo 111 kněží. Do konce listopadu 1968 pak působilo přibližně 180 řeckokatolických kněží, z toho 173 ve farnostech. Byli mezi nimi řeckokatoličtí kněží, kteří po roce 1950 odmítli přestoupit k pravoslavné církvi, bohoslovci řeckokatolického semináře, kteří nestihli být před *Prešovským soborem* vysvěceni, řeckokatoličtí kněží, kteří k pravoslaví přestoupili, ale po obnovení církve řeckokatolické se do ní opět navrátili a také skupina pravoslavných kněží, která k řeckokatolické církvi přestoupila. V případě pravoslavných duchovních, šlo zejména o mladé kněze z řeckokatolických rodin, kteří v 50. a 60. letech studovali na pravoslavných fakultách a byli vysvěceni pravoslavnými biskupy. Po událostech v roce 1968 pak projevíli zájem přejít do služeb církve, ke které se hlásili jejich předci. Pravoslavných kněží, kteří přestoupili k řeckokatolické církvi bylo 78.¹⁴⁶

Pravoslavní kněží museli v případě zájmu o přechod do církve řeckokatolické absolvovat některé teologické disciplíny a duchovní cvičení, která pro ně byla uspořádaná v Lutíně. Poté skládali přísahu věrnosti papeži a řeckokatolické církvi načež mohli být do církve integrováni. V několika případech se stalo, že proti přestupu pravoslavného kněze vystupovali starší kněží řeckokatolické církve, což vedlo k jejich setrvání v církvi pravoslavné a spolu s nimi i celé farnosti.¹⁴⁷

V případě původních řeckokatolických kněží, kteří k pravoslavné církvi přestoupili po roce 1950, byl návrat do řeckokatolické církve komplikovanější. Byli totiž postiženi církevními tresty. Obraceli se proto na otce Ljavince, který byl už od roku 1950 zplnomocněn je těchto cenzur zbavovat. Tito kněží pak také museli veřejně přiznat svá pochybení a oznámit svůj návrat před věřícími.

Rozhodování o příslušnosti k řeckokatolické nebo pravoslavné církvi na úrovni obcí nebo farních obvodů probíhalo formou plebiscitu. Na základě většinových hlasů, pak byli předány církevní budovy zvolené církvi. Před rokem 1950 měla řeckokatolická církev 241 farností. Plebiscit se uskutečnil v 210 z nich. Ve zbylých farnostech již nebylo hlasování umožněno z důvodu příchodu vojsk Varšavské smlouvy a následné politické normalizace. Ve velké většině případů hovořily výsledky hlasování pro obnovení

¹⁴⁵ NA, MK SPCV, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Charakteristika a statistika církve

¹⁴⁶ CORANIČ 2014, 369-370

¹⁴⁷ Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince, 36

řeckokatolických farností. V 205 farnostech se většina obyvatel přihlásila k řeckokatolickému vyznání, pouze v pěti pak většina hlasovala pro setrvání v církvi pravoslavné.¹⁴⁸

Systematizaci řeckokatolických farností schválila Správní komise KNV 1. července 1969. Řeckokatolická církev měla 205 farností a církev pravoslavná 87 farností, z čehož 31 farností, bylo před rokem 1950 řeckokatolických, ale již v nich vlivem politických změn nemohly být uskutečněny plebiscity.¹⁴⁹

I když směrnice doprovázející státní usnesení o povolení činnosti řeckokatolické církve počítaly s vyrovnáním mezi řeckokatolickou a pravoslavnou církví v horizontu několika měsíců, spory plynoucí z přerodělování farností a chrámů trvaly hluboko do 70. let 20. století.

Dne 9. prosince 1968 se na Ministerstvo kultury a informací obrátil Akční výbor řeckokatolické církve s žádostí o prodloužení účinnosti směrnic, neboť situace v mnoha farnostech nebyla v dané lhůtě dořešena.¹⁵⁰ Tomuto požadavku bylo vyhověno a správní komise KNV nakonec působily až do června 1969, tedy o půl roku déle, než byl původní úmysl.¹⁵¹

¹⁴⁸ CORANIČ 2009, 247

¹⁴⁹ CORANIČ 2014, 381

¹⁵⁰ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Žádost o prodloužení vl. na. 60/78.

¹⁵¹ CORANIČ 2009, 247

4. Řeckokatolická církev v 70. a 80. letech

4.1. Katolická církev v Československu v období normalizace

Tak jako odvolání Karla Hruzy z vedení Sekretariátu pro věci církevní v březnu 1968 předjímalo liberalizující tendence církevní politiky státu v období pražského jara, tak jeho opětovné dosazení do čela tohoto úřadu v červnu 1969 značilo jejich potlačení. Definitivní konec uvolnění pro katolickou církev, které bylo v důsledku pražského jara nastartováno, pak představoval nástup Gustáva Husáka na pozici generálního tajemníka ÚV KSČ v dubnu 1969. Přesto bylo znovuzavádění restrikcí vůči církvím uskutečňováno s patrným opožděním v porovnání s jinými sférami občanské společnosti v Československu.

Normalizovat církevní situaci a v co největší možné míře odstranit výdobytky z období pražského jara se státním úřadům podařilo až v roce 1971. Mezi lety 1970 a 1971 se formovala nová církevní politika, v jejímž důsledku byly odsouzeny snahy předchozí vlády o rovnoprávný dialog s církvemi a zavrhly se pokusy o vytvoření nového modelu vztahu mezi státem a církví.

Po srpnových událostech byla v roce 1968 zamítnuta legalizace Díla koncilové obnovy, které přestalo úplně působit až v roce 1970, po opětovném zavedení tvrdého dozoru nad církvemi. V roce 1971 bylo založeno státem řízené církevní hnutí *Pacem in terris*. Toto hnutí mělo stejnou funkci jako Mírové hnutí katolického duchovenstva, které bylo v období pražského jara rozpuštěno. *Pacem in terris* mělo reprezentovat stanoviska církve, tak jak je schválil komunistický režim. Členové tohoto hnutí, tedy duchovní, kteří kolaborovali s režimem, měli budit dojem svobodného postavení církve v Československu.¹⁵²

Výuka náboženství ve školách, která bylo v roce 1968 rozšířena pro více ročníků základních škol, a která mohla být nově uskutečňována i mimo školní budovy, byla v roce 1971 opětovně omezena a vyučovací program se vrátil do podoby před rokem 1968. Restrikce dopadly také na církevní tisk, který byl redukován nákladově i obsahově.¹⁵³

V roce 1970 byla obnovena vatikánsko-československá jednání, jejichž obsah se týkal převážně personálních otázek římskokatolické církve v Československu. Počátkem 70. let byla neobsazena velká část biskupských stolců v Československu. V roce 1972

¹⁵² CUHRA 2019, 564

¹⁵³ CUHRA 2019, 564

zemřeli brněnský biskup Karel Skoupý a biskup českobudějovický Josef Hlouch a do roku 1972 se tak ocitly bez ordináře všechna biskupství na Moravě i na Slovensku.¹⁵⁴

V otázce nově vysvěcených biskupů, zejména pak v případě olomouckého apoštolského administrátora Josefa Vrana, učinil Vatikán vůči československým státním orgánům velké ústupky. Josef Vrana byl totiž předním představitelem hnutí *Pacem in terris*, které oficiální představitelé římskokatolické církve odsuzovali. Naopak velkým úspěchem vatikánské strany bylo kreování Františka Tomáška kardinálem a později v roce 1977 i pražským arcibiskupem.¹⁵⁵

V průběhu 70. let došlo k úpravě hranic diecézí, které se do té doby nekryly s hranicemi státními. V českých zemích se tento problém týkal pouze severní části Moravy a Slezska, ale téměř celé Slovensko spadalo pod maďarské církevní provincie a mnoho slovenských oblastí spadalo pod maďarské diecéze. V roce 1977 vydal papež Pavel VI. dvě buly, v jejichž důsledku byly upraveny diecézní hranice a zřízena slovenská církevní provincie. Založením Trnavského arcibiskupství, tak vzniklo první arcibiskupství na Slovensku, které bylo až do roku 1995 také jediným. Na svého arcibiskupa si ovšem muselo Slovensko počkat až do roku 1989, neboť do té doby stáli v čele trnavského arcibiskupství apoštolští administrátoři.¹⁵⁶

V roce 1978 se stal novým papežem krakovský arcibiskup Karol Wojtyła, což byl pro katolickou církev v komunistických státech mimořádný okamžik. Během pontifikátu Jana Pavla II. došlo ke změně vatikánské východní politiky. Vatikán již přestal být stranou, která v jednáních s komunistickými vládami dělala ústupky a po několika letech začal proti komunistickému režimu opět otevřeně vystupovat. Jan Pavel II. vydal v březnu roku 1982 dekret *Quidam episcopi*, ve kterém bylo jasně řečeno, že kněží nemohou být členy sdružení, která mají otevřené či skryté politické úmysly. V prostředí Československa mířil tento dekret zcela konkrétně na hnutí *Pacem in terris*.¹⁵⁷

V roce 1985 se konala jubilejní velehradská pouť, která se stala jednou z nejvýznamnějších momentů katolické církve i občanské společnosti v období komunismu. Velehradská pouť byla největší církevní slavností, která se v tomto období uskutečnila a zároveň se stala protirežimní demonstrací, největší až do listopadových událostí. Poutě na Velehradě se konala u příležitosti 1100 let od úmrtí sv. Metoděje. Státní

¹⁵⁴ BALÍK/HANUŠ 2007, 50

¹⁵⁵ CASAROLI 2001, 158

¹⁵⁶ BALÍK/HANUŠ 2007, 53

¹⁵⁷ CUHRA 2001, 143

orgány se snažili rozsah slavnosti co nejvíce omezit, zakázali účast zahraničních biskupů, a dokonce i papeže Jana Pavla II., kterého pozval osobně arcibiskup Tomášek. Přesto se poutě zúčastnilo 100 000 – 200 000 lidí, zejména mládeže.¹⁵⁸

Druhá polovina 80. let se již nesla v duchu církevního rozvoje. Propojila se činnost oficiálních církevních struktur s členy skryté církve, v rámci které působilo přibližně 23 tajných biskupů. Vycházel církevní samizdat, organizovaly se aktivity pro děti a mládež. Za obnovu církevního života v Československu se velice zasloužil arcibiskup František Tomášek, který se i díky podpoře papeže Jana Pavla II., postupně stával výraznou opoziční osobností.

4.2. Řeckokatolická církev v Československu v období normalizace

V politickém kontextu normalizačního období 70. a 80. let v Československu byl potlačen také nadějný rozvoj řeckokatolické církve. I když byla její činnost v roce 1968 povolena, různými prostředky byl znemožňován její růst a systematizace. Úplného obnovení se tak řeckokatolická církev dočkala až po pádu komunistického režimu v roce 1989.

V období normalizace byly proti řeckokatolické církvi uplatňovány přísnější omezení než proti ostatním církvím. Ústřední výbor KSČ přijal dne 10. prosince 1969 *Návrh opatření na politický postup v oblasti církevní politiky na Slovensku*, ve kterém byly tyto diskriminační postupy zakotveny. V návrhu se mimo jiné uvádělo: „(...) *V obcích, kde jsou stále spory a nedají se zvládnout, je třeba zastavit činnost oběma církvím až do vyřešení sporů a vykonat personální změny. Při posuzování sporů a volbě sankcí nepřipustit nediferencovaný postup, stejný proti nositelům a obětem sporů. Jestli se nepodaří uvedené poměry zkonsolidovat vinnou řeckokatolické církve, Ministerstvo kultury SSR v souladu s přijatými opatřeními ČSSR v zájmu dodržování socialistické zákonitosti předloží návrh na kádrové změny ve vedení řeckokatolické církve, případně i samotné existence řeckokatolické církve. (...)*“¹⁵⁹

V průběhu celého období let 1969 až 1989 dávaly státní orgány představitelům řeckokatolické církve jasně najevo, že její existence není samozřejmá a že je její činnost podmíněna poslušností a mnoha ústupky.

¹⁵⁸ BALÍK/HANUŠ 2007, 56

¹⁵⁹ CORANIČ 2014, 384

Přetrvávající spory s pravoslavnou církví

Konsolidace vztahů mezi pravoslavnou a řeckokatolickou církví a uklidnění náboženské situace ve východním Slovensku, bylo hlavní podmínkou státních orgánů pro další jednání s řeckokatolickou církví ohledně jejich požadavků, jako bylo navrácení biskupské rezidence nebo kněžského semináře. Spíš než o podmínku šlo tedy o záminku, jak ignorovat žádosti řeckokatolické církve, neboť vyřešení vztahů s pravoslavnou církví nebylo realizovatelné pouze ze strany řeckokatolické církve.

I když byla systematizace řeckokatolických a pravoslavných farností ukončena v červenci roku 1969 i nadále zůstávaly nedořešeny spory, týkající se chrámů a jejich předání řeckokatolické církvi nebo jejich společného užívání. Před rokem 1950 měla řeckokatolická církev v Československu 416 chrámů. Po obnovení činnosti církve zůstala menší část chrámu ve výlučném vlastnictví pravoslavné církve, další ve výlučném vlastnictví církve řeckokatolické a poslední skupina chrámů byla ve vlastnictví jedné z těchto církví, avšak užívat je měli i příslušníci církve s menšinovým počtem věřících. Spolužívání bylo nakonec dohodnuto v 47 řeckokatolických a 15 pravoslavných kostelech.¹⁶⁰

Na řeckokatolické duchovní byl ze strany státních orgánů vyvíjen nátlak, aby k dohodě o společném užívání chrámů s církví pravoslavnou přistupovali. Jelikož tak často činit nechtěli, obrátil se metropolita Dorotej v lednu roku 1972 na Ministerstvo kultury SSR. Ve svém prohlášení uváděl, že vzhledem k nespokojenosti pravoslavných duchovních i věřících, jimž není schopen zajistit dostatečné náboženské vyžití, došel k názoru, že za takových okolností není ve stavu nadále vykonávat funkci hlavy pravoslavné církve v Československu a byl prý připraven podat plénu metropolitní rady pravoslavné církve svou rezignaci.¹⁶¹

Metropolita Dorotej nakonec nerezignoval a toto jeho gesto bylo pravděpodobně pouze demonstrativní. Svědčí pro to například i dopis kancléře metropolitní rady pravoslavné církve v Československu Antonína Jiřího Nováka, ve kterém vyslovil domněnku, že hlasováním o rezignaci chtěl Dorotej pouze upevnit svou pozici, neboť věděl, že mu církevní orgány vysloví důvěru.¹⁶²

¹⁶⁰ CORANIČ 2014, 383

¹⁶¹ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Dopis metropolity Doroteje SNR (19.1.1972)

¹⁶² NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226.

Snahy metropolitů Doroteje naklonit si státní orgány byly úspěšné. Tlaku na řeckokatolickou církev si všiml i zahraniční tisk. V roce 1974 vydala rakouská katolická tisková agentura KathPress článek, v němž se zabývala novou formou útlatku řeckokatolické církve v Československu. Podle článku byla zdejší řeckokatolická církev vystavována úřední šikaně a poukazovalo se zde také na fakt, že vymáhání spoluužívání chrámů nemá žádný zákonný podklad.¹⁶³

O nespravedlivých taktikách státních orgánů hovořil také Ján Hirka na poradě okresních děkanů dne 15. září 1970: „*Jednou mi bylo řečeno: Realizujte alespoň 4-5 případů společného užívání chrámů a dostanete potřebné církevní objekty: rezidenci, seminář. (...) Dnes už máme skoro 50 případů společného užívání chrámů a naše přislíbené požadavky dodnes nebyly realizované. (...) Další naší těžkostí je otázka semináře. Bez dorostu žádná církev nemůže existovat. Toho roku (1970) na konkurzu pro bohoslovecká studia byli čtyři kandidáti v Bratislavě. Ani jeden z nich nebyl přijatý. Měli jsme požadavek na vysvěcení deseti kandidátů na kněze. Nejnověji mi bylo přislíbeno, že jestli půjdeme dále se spoluužíváním chrámů, povolí nám vysvětit pět kandidátů. Stále máme vykupovat svoje práva? Vždyť k vysvěcení kněží žádné jiné církve se nedávají podobné podmínky. (...)*“¹⁶⁴

Problémy navíc nekončily ani v případě, že se na dohodu o společném užívání chrámu přistoupilo. Z tohoto soužití dvou církví v jednom kostele vznikalo často mnoho komplikací a nedorozumění. I nadále se tak obraceli na Ministerstvo kultury a informací věřící a kněží obou církví se svými stížnostmi a žalobami. O charakteru těchto stížností ze strany pravoslavné církve vypovídá například žádost Synody pravoslavné církve v Československu z roku 1980. V ní žádali o dořešení situace v spoluužívaných chrámech. Nejčastěji se výtky týkaly časů, které byly pro pravoslavné bohoslužby v řeckokatolických chrámech vyčleňovány a také poplatků, které měli za užívání chrámu řeckokatolické církvi platit.¹⁶⁵

V květnu 1980 se obrátil Řeckokatolický ordinariát na Okresní soud v Prešově s návrhem na určení vlastnického práva k církevnímu majetku v ČSSR. V žalobě proti

¹⁶³ NA, MK SPCV, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Zpráva agentury KathPress

¹⁶⁴ CORANIČ 2014, 386-387

¹⁶⁵ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Posvátná Synoda pravoslavné církve v Československu.

Pravoslavné církvi v Československu se uvádělo, že podle vládního nařízení č.70/68 Zb. se měl dohodou rozdělit majetek, který byl považován za majetek pravoslavné církve. Vládní nařízení prý záměrně nehovořilo o majetku, který má pravoslavná církev ve vlastnictví, neboť jí právně majetek řeckokatolické církve nikdy nepatřil. Bývalý Státní úřad pro věci církevní prý neměl oprávnění převést majetek řeckokatolické církve na církev pravoslavnou a výnos č. 20285/51-II-I ze dne 13. února 1952 byl protiprávní a neměl účinnost zákona.¹⁶⁶

Soudní projednání se mělo uskutečnit 21. června 1980 a za pravoslavnou církev na ní byl pozván zástupce Metropolitní rady pravoslavné církve v Československu a zástupci prešovské a michalovské eparchie. Metropolita Dorotej se v této záležitosti obrátil na Sekretariát pro věci církevní a ministra kultury SSR Miroslava Válka. Žalobu řeckokatolické církve považoval za pobuřující a označil jí za pokus o likvidaci pravoslavné církve v Československu.¹⁶⁷

Okresní soud v Prešově v červenci roku 1980 rozhodl o zastavení soudního konání a nařídil věc podstoupit správní komisi KNV v Košicích.¹⁶⁸ Stejně jako další snahy o soudní vyrovnání s pravoslavnou církví, skončil i tento pokus neúspěšně. Budovy biskupské rezidence, bohoslovecké fakulty a kněžského semináře v Prešově byly řeckokatolické církvi vráceny až po roce 1989.

Také řeckokatoličtí věřící usilovali o navrácení majetku církvi. V roce 1986 psali hromadné žádosti prezidentu Gustávu Husákovi o vyřešení majetkoprávních sporů s pravoslavnou církví a za tímto účelem byly sepisovány petice. Celou záležitostí se zabývala policie a v důsledku jejího šetření byl několika řeckokatolickým kněžím odebrán státní souhlas pro výkon duchovenské činnosti.¹⁶⁹

Numerus clausus – omezování počtu řeckokatolických duchovních

Jako účinný nástroj při omezování rozvoje řeckokatolické církve se ukázalo také limitování počtu jejích bohoslovců. Jelikož nebyla obnovena bohoslovecká fakulta v Prešově, dovolilo Ministerstvo kultury, aby budoucí řeckokatoličtí kněží studovali na

¹⁶⁶ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Opis žaloby řeckokatolické církve proti církvi pravoslavné

¹⁶⁷ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226. Posvátná Synoda pravoslavné církve v Československu.

¹⁶⁸ NA, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha – Sekretariát pro věci církevní (1950) 1967-1990, sign. Pravosl. církev, kart. 226.

¹⁶⁹ CORANIČ 2014, 393

Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Bratislavě a výjimečně na teologické fakultě v Litoměřicích. Pro řeckokatolické bohoslovce byl však uplatňován tzv. numerus clausus, tedy maximální hranice pro počet přijímaných.

V roce 1970 bylo zrušeno konzultační středisko Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty, které v Košicích v roce 1968 založil Akční výbor řeckokatolické církve a které bylo určeno pro externí studium 35 řeckokatolických bohoslovců.¹⁷⁰

Státní orgány doufaly, že omezováním počtu nových kněží docílí, aby řeckokatolická církev sama pomalu zanikla. Roční přírůstky řeckokatolických kněží byly několikanásobně nižší než počty každoročně zemřelých kněží. Mezi lety 1968-1989 přibýlo ročně v průměru 3,5 vysvěcených kněží, zatímco jich v tomto období ročně průměrně 12,5 zemřelo.¹⁷¹ Tento nepoměr byl logickým výsledkem osmnáctiletého zákazu činnosti a tím i svěcení nových kněží. V době obnovení řeckokatolické církve, totiž byla většina řeckokatolických kněží pokročilého věku.

Dne 23. června 1976 zemřel ve věku 72 let biskup Vasil' Hopko. Řeckokatolická církev v Československu tak zůstala bez biskupa a nebyl zde nikdo, kdo by mohl světit nové řeckokatolické kněze. Činnost tajně vysvěcených řeckokatolických biskupů byla vzhledem k přísnému dozoru státních orgánů a křehké existenci řeckokatolické církve téměř nemožná. Až do roku 1989 tak byli řeckokatoličtí kněží svěceni v Maďarsku. Státní orgány v roce 1977 udělili státní souhlas pro udělování kněžských svěcení řeckokatolickým bohoslovcům z Československa pomocnému biskupu kříževskému Joakimu Segedimu. Od roku 1983 pak uděloval kněžská svěcení řeckokatolickým bohoslovcům v Československu kříževský biskup Slavomír Miklovš.¹⁷²

Řeckokatolické farnosti v českých zemích

Podle sčítání obyvatel z roku 1950 žilo v Čechách a na Moravě 32 862 řeckokatolických věřících. Před *Prešovským soborem*, fungovaly na území Česka dvě farnosti. Pražská farnost u kostela sv. Klimenta pro řeckokatolické věřící z oblasti Čech a brněnská farnost pro věřící z Moravy a Slezska. Obě farnosti měly také pomocné

¹⁷⁰ PETRO 2013, 75

¹⁷¹ CORANIČ 2014, 390

¹⁷² CORANIČ 2014, 391

duchovní správy, které byly v Čechách zřízeny v Liberci, Tachově a Plané a na Moravskoslezskou v Jelení, Mikulově a Bruntále.¹⁷³

Po povolení činnosti řeckokatolické církve v roce 1968 byla obnovena pouze pražská farnost u sv. Klimenta. Jejím správcem byl jmenován Michal Emanuel Hlaváč a později otec Ivan Ljavinec. Brněnská řeckokatolická farnost sice nebyla obnovena, ale od července roku 1968 se zde konaly pravidelné řeckokatolické bohoslužby v kostele sv. Josefa, které celebroidal řeckokatolický kněz Jakub Hradil. V roce 1971 mu však byl odebrán státní souhlas pro vykonávání bohoslužeb ve východním obřadu, čímž přišli řeckokatolíci z Brna a celé Moravy opět na dlouhá léta o duchovní pastorační činnost. Liturgie zde mohly být vykonávány jen ve výjimečných případech, jako byl například pohřeb otce Hradila v roce 1986. Celebroval otec Ljavinec.¹⁷⁴

I když do jurisdikce pražské farnosti spadali všichni řeckokatolíčtí věřící z ČSR, neměla tato farnost státní souhlas k tomu, aby vykonávala bohoslužby a pastorační činnost pro věřící mimo oblast Prahy.

Nedostatku kostelů pro řeckokatolické věřící v ČSR si byl vědom také apoštolský administrátor Ján Hirka, který se s žádostí o povolení více farností obrátil na Úřad předsednictva vlády v dubnu roku 1972. V dopisu sděloval, že zahlcen problémy na východním Slovensku, nevěnoval se dostatečně potřebám řeckokatolické církve v Česku, což chce nyní napravit. Podle jeho odhadů mělo být v té době v okolí Prahy a Brna zhruba 50 000 řeckokatolických věřících.¹⁷⁵ Z dnešního pohledu je zřejmé, že byla tato cifra poněkud nadhodnocena, neboť v roce 1991 se v Česku přihlásilo k řeckokatolické církvi pouze 7 030, nicméně i tak byla stížnost na nedostatek řeckokatolických kostelů oprávněná.

Ján Hirka žádal o udělení státního souhlasu pro pražskou a brněnskou farnost k tomu, aby mohli zabezpečovat náboženské potřeby a vykonávat bohoslužby v ostatních částech ČSR, tam kde jsou komunity řeckokatolických věřících, zejména pak v pohraničních oblastech a na Ostravsku. Dále žádal o ustanovení dvou farních úřadů v Praze a Brně, které by byly na úrovni vikariátů.¹⁷⁶

¹⁷³ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Státní souhlasy k výkonu bohoslužeb 1969–1972, 1979. Řeckokatolický ordinariát Prešov – žádost o státní souhlas.

¹⁷⁵ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Státní souhlasy k výkonu bohoslužeb 1969–1972, 1979. Řeckokatolický ordinariát Prešov – žádost o státní souhlas.

¹⁷⁶ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Státní souhlasy k výkonu bohoslužeb 1969–1972, 1979. Řeckokatolický ordinariát Prešov – žádost o státní souhlas.

Státní orgány ovšem neměly zájem na tom, aby se řeckokatolická církev v Česku dále rozvíjela a systematizovala. Vedoucí Sekretariátu pro věci církevní Karel Hruža proto Ministerstvu kultury doporučil, aby se k požadavku vyjádřilo zamítavě. Ve svém vyjádření uváděl: „(...) *Domníváme se, že není účelné umožňovat přílišnou činnost této církve na území ČSR vzhledem k tomu, že zkušenosti s touto církví na Východním Slovensku nejsou politicky příznivé (...)*.“¹⁷⁷

Ve zprávě Sekretariátu pro věci církevní se dále psalo, že počet řeckokatolických věřících na území ČSR je podle jejich odhadů o více jak polovinu nižší než počet, který Ján Hirka uváděl. Ve vyjádření také stálo: „(...) *Obnovení řeckokatolických farností by vedlo k řevnivosti, sporům, k roztržkám v rodinách. Docházelo by, jak již jsou zkušenosti, k růstu religiozity i k národnostním třenicím. Sporná by byla i otázka používání kostelů. Je nutno brát v úvahu, že jde o průmyslovou oblast Ostravska, západní i jiné pohraniční oblasti, kde by docházelo k zneklidňování obyvatel a k odvádění jejich pozornosti od budovatelských úkolů. (...)*“¹⁷⁸

Úřad předsednictva vlády žádost Jána Hirky zamítl. Činnost řeckokatolické církve v ČSR byla od jejího obnovení až do roku 1989 utlumena na nejmenší možnou míru. Státní orgány nechtěli o růstu a systematizaci řeckokatolické církve vůbec jednat a dávali najevo, že je její existence pouze tolerována nikoliv podporována.

4.3. Řeckokatolická církev po roce 1989

Úplného obnovení se Řeckokatolická církev v Československu dočkala až po pádu komunistického režimu. Dne 21. prosince 1989, tedy jen krátce po sametové revoluci, byl Ján Hirka jmenován papežem Janem Pavlem II. sídelním prešovským biskupem s působností pro celé území Československa. V roce 1992 pak byl pro prešovské biskupství vysvěcen také pomocný biskup Milan Chatur.

V roce 1990 byla řeckokatolické církvi navrácena biskupská rezidence v Prešově a také téměř všechny kostely a farní budovy, které před rokem 1950 vlastnila. Na základě zákona č. 163/1990 o bohosloveckých fakultách byla zřízena Řeckokatolická bohoslovecká fakulta, která byla začleněna do Univerzity Pavla Josefa Šafárika v Košicích. Jelikož bylo původní sídlo řeckokatolické bohoslovecké fakulty i kněžského semináře v Prešově zbouráno, nové sídlo měly v budovách bývalého sirotčince a

¹⁷⁷ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Státní souhlasy k výkonu bohoslužeb 1969–1972, 1979. Řeckokatolický ordinariát Prešov – žádost o státní souhlas.

¹⁷⁸ NA, MK SPVC, sign. Řeckokatolická církev 1968, kart. 238. Státní souhlasy k výkonu bohoslužeb 1969–1972, 1979. Řeckokatolický ordinariát Prešov – žádost o státní souhlas.

v prostorách biskupského areálu. V akademickém roce 1992/1993 měla řeckokatolická bohoslovecká fakulta 272 studentů.¹⁷⁹

Systematizace řeckokatolické církve pokračovala v průběhu celých 90. let a v roce 1997 byly zřízeny čtyři biskupské vikariáty v Košicích, Stropkově, Bratislavě a v Prešově. V roce 1994 měla řeckokatolická církev v Česku a na Slovensku 256 farností, 461 kostelů a 207 625 věřících.¹⁸⁰

V rámci své druhé apoštolské cesty na Slovensko navštívil Jan Pavel II. v roce 1995 řeckokatolickou katedrálu sv. Jana Křtitele v Prešově, kde se v doprovodu biskupa Hirky pomodlil u ostatků biskupů Gojdiče a Hopka. Oba dva řeckokatoličtí biskupové byli později beatifikováni. Biskup Gojdič byl Janem Pavlem II. prohlášen za blahoslaveného dne 4. listopadu 2001 a biskup Hopko 14. září 2003.

Po odchodu biskupa Hirky do emeritury zastával od roku 2002 funkci prešovského sídelního biskupa Ján Babjak. V roce 2008 bylo prešovské biskupství povýšeno papežem Benediktem XVI. na metropolitní archieparchii a Ján Babjak se tak stal prvním prešovským metropolitou a archieparchou.

Podle sčítání obyvatel z roku 2011 se na Slovensku přihlásilo k řeckokatolické církvi 206 871 věřících. V současné době existují na Slovensku tři řeckokatolické eparchie. Prešovská archieparchie v čele s arcibiskupem Jánem Babjakem, Košická eparchie a Bratislavská eparchie.

Také na území Čech a Moravy byly od roku 1989 postupně obnoveny farnosti v Brně, Liberci a Chomutově. V roce 1993, po vzniku samostatné České a Slovenské republiky, zřídil prešovský biskup Hirka biskupský vikariát v Praze. Jako biskupský vikář byl jmenován Ivan Ljavinec a jako kancléř vikariátu Eugen Kočiš.¹⁸¹

Dne 18. ledna 1996 povýšil Jan Pavel II. biskupský vikariát na samostatný Apoštolský exarchát, který spadal přímo pod jurisdikci Svatého stolce. Prvním apoštolským exarchou se stal Ivan Ljavinec, který byl vysvěcen na titulárního biskupa akalissenského. Od roku 2003, po odchodu biskupa Ljavince do emeritury, zastává funkci apoštolského exarchy Ladislav Hučko, titulární biskup orejský.

Podle sčítání obyvatel z roku 2011 žilo v České republice 9 927 řeckokatolických věřících. Jelikož ale tvoří velkou část zdejších řeckokatolíků obyvatelé z Ukrajiny a

¹⁷⁹ CORANIČ 2014, 407

¹⁸⁰ CORANIČ 2014, 417

¹⁸¹ VAŠKO 2007, 214

dalších východních států, je pravděpodobné, že je jejich skutečný počet několikanásobně vyšší. V současné době má řeckokatolická církev v České republice 7 děkanátů a 19 farností.

Závěr

Druhá polovina 20. století představovala pro řeckokatolickou církev v Československu nejtěžší období její existence. Dne 28. dubna 1950 se konal státními orgány zinscenovaný *Prešovský sobor*, na němž bylo bez účasti a souhlasu řeckokatolických biskupů, většiny kněží i věřících rozhodnuto o zrušení Užhorodské unie a o připojení řeckokatolické církve k pravoslaví. Duchovní, kteří se sjednotit odmítli, byli internováni, vězněni nebo přesídleni z oblastí východního Slovenska do Čech.

Kněží, kterým se dařilo před státními orgány skrývat, pokračovali tajně ve své činnosti a udržovali tak skrytou řeckokatolickou církev při životě. Díky jejich úsilí si většina řeckokatolických věřících zachovala vědomí o své církevní příslušnosti. A i ti, kteří k pravoslavné církvi formálně přestoupili, podpořili boj za obnovení řeckokatolické církve a po povolení její činnosti v roce 1968 se k ní opět přihlásili.

Na přelomu 50. a 60. let se komunistickému režimu podařilo činnost skryté řeckokatolické církve téměř potlačit. Počátkem 60. letech bylo sice mnoho kněží z vězení propuštěno a na východní Slovensko se mohli vrátit kněží přesunutí do Čech, jejich činnost však byla v důsledku tvrdého pronásledování z let 50. na několik let utlumena. Až s politickým uvolňováním druhé poloviny 60. let se vzedmula nová vlna úsilí o obnovení řeckokatolické církve.

V období pražského jara, v duchu principů *socialismu s lidskou tváří*, se zdála otázka obnovení řeckokatolické církve velice aktuální. Její zrušení představovalo zločin komunistického režimu z období 50. let a jednou z klíčových reformních snah bylo odstranění křivd minulosti. Díky zrušené cenzuře tisku se téma likvidace řeckokatolické církve poprvé dostalo k široké veřejnosti. Za povolení její činnosti opakovaně intervenoval Svatý Stolec a římskokatolická církev v Československu.

Příznivá politická a společenská situace by ovšem nestačila. Byly to nezbytné předpoklady, ale hlavní zásluhy na obnovení církve měli řeckokatoličtí kněží a věřící. Nikdo by se, ani v období pražského jara, otázkou řeckokatolické církve nezabýval, kdyby se jí v důsledku osmnáctiletého tvrdého pronásledování podařilo umlčet.

V květnu roku 1968 se rozběhla masivní petiční akce za povolení řeckokatolické církve, kterou podpořilo až 40 000 řeckokatolických věřících. Řeckokatoličtí kněží se dokázali zorganizovat a vytvořili předběžný výbor pro obnovu Řeckokatolické církve a později Akční výbor, který prosazoval zájmy řeckokatolické církve při jednáních s vládou.

Činnost řeckokatolické církve byla povolena 13. června 1968. Nebyla obnovena ani rehabilitována, a tak jí nebyl automaticky navrácen všechn majetek, který před rokem 1950 vlastnila. O ten se musela na základě hlasování věřících rozdělit s církví pravoslavnou. Přesto bylo povolení činnosti obrovským úspěchem řeckokatolických duchovních i věřících a celého reformního procesu období pražského jara.

Nadcházející normalizační období znemožňovalo řeckokatolické církvi další růst a systematizaci. Byl omezován počet řeckokatolických bohoslovců a v majetkoprávních sporech stály státní úřady na straně pravoslavné církve. Úplného obnovení se tak řeckokatolická církev dočkala až po pádu komunistického režimu v roce 1989.

Osudy řeckokatolické církve reflektují politicko-náboženský vývoj v komunistickém Československu. Tzv. zakladatelské období v průběhu 50. let, revizionismus a politické oteplování v letech 60. i období normalizace během 70. a 80. let, všechny tyto proměny komunistického režimu se názorně promítly na životě řeckokatolické církve.

V úvodu své práce jsem si jako hlavní cíl vytyčila zjistit, zda bylo obnovení řeckokatolické církve pouhým výsledkem politických změn v Československu, nebo zásluhou vytrvalého úsilí řeckokatolických duchovních a věřících. Myslím, že ani jeden z těchto faktorů, by bez toho druhého k obnovení nestačil a jsou zde ještě další vlivy.

Ze špatného provedení Akce P vyvstávaly pochybnosti o její legitimitě i mezi členy komunistické strany už v roce 1950. Odbytý a nevěrohodný průběh Prešovského soboru kritizoval Sovětský svaz a přijmout jeho výsledky se zdráhal také Státní úřad pro věci církevní.

Po Prešovském sněmu nebylo vydáno žádné legislativní nařízení nebo jiný právní akt, který by zrušení řeckokatolické církve oficiálně potvrzoval. Její likvidace tak byla uskutečněna pouze na základě zmanipulovaného hlasování o přijetí manifestu, což lze jen stěží považovat za dostačující právní úkon. Zrušení řeckokatolické církve bylo také v rozporu s Ústavou, která garantoval svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání a víry.

Jestli tyto skutečnosti prošly v období 50. a 60. let, kdy vedle státních orgánů a příslušníku řeckokatolické církve, o této problematice věděla jen odborná veřejnost, v období pražského jara již nešlo nezákonnost Akce P ignorovat.

Důležitou roli při procesu obnovy řeckokatolické církve hrály také Svatý stolec a římskokatolická církev v Československu. Po obnovení československo-vatikánských jednáních považoval Vatikán povolení řeckokatolické církve za jeden z prioritních

požadavků československé vlády. Stejně tak římskokatolická církev ve svých výzvách vládě zdůrazňovala nutnost obnovení řeckokatolické církve.

Nakonec bych chtěla vyzdvihnout úlohu jednotlivců, bez jejichž odvahy a vytrvalosti by řeckokatolická církev možná nebyla obnovena. Na prvním místě bych chtěla uvést biskupy Pavla Gojdiče a Vasil'a Hopka. Biskup Gojdič se obnovy řeckokatolické církve nedočkal. Zemřel v roce 1960 v leopoldovské věznici. Svou odvahou a zejména věností řeckokatolické církvi, kdy odmítal přestoupit k církvi pravoslavné i když mu byla slibována svoboda a funkce pravoslavného eparchy celého Československa, byl příkladem všem řeckokatolickým duchovním i věřícím. Biskup Hopko nepřestal o obnovu řeckokatolické církve usilovat ani po 14 letech strávených ve vězení. Podmínkou jeho propuštění přitom bylo, že nebude veřejně vystupovat a angažovat se v církevních záležitostech. Přesto všechno byl hlavní postavou bojů za obnovení řeckokatolické církve a s žádostmi o její rehabilitaci se opakovaně obracel na kompetentní úřady.

Apoštolský administrátor a pozdější sídelní biskup prešovský Ján Hirka provedl řeckokatolickou církev složitým obdobím normalizace. Obhájil existenci řeckokatolické církve a udržel její samostatnost, aniž by se slepě podřídil komunistickému diktátu.

Velké zásluhy na obnovení řeckokatolické církve mělo také mnoha kněží. Na Slovensku zejména redemptorista Štefan Lazor, který aktivně vystupoval za obnovu v 50. i 60. letech. Ján Murín, hlavní postava Akčního výboru řeckokatolické církve, kterému se podařilo zorganizovat dočasné vedení církve a prosazovat zájmy řeckokatolické církve v jednáních se státem. Z řad duchovních pražského okruhu bych chtěla zmínit pozdější biskupy Ivana Ljavince a Eugena Kočiše. Oba dva udržovali řeckokatolickou církev při životě v období jejího nejtvrďšího pronásledování a později stáli u obnovení a rozvoje řeckokatolické církve v Čechách a na Moravě.

Toto je pouze zlomek jmen. Na boji za obnovení řeckokatolické církve se podíleli desítky kněží, kteří svojí činností udržovali živou víru mezi řeckokatolickými věřícími.

Seznam použitých zkratek

ABS – Archiv bezpečnostních složek

ČSR – Československá republika

Kčs – Koruna československá

KNV – Krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Seznam použité literatury a pramenů:

Prameny/edice pramenů:

- BULÍNOVÁ/JANIŠOVÁ/KAPLAN 1994 — BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. ÚSD AV ČR – Doplněk, PrahaBrno 1994.
- Národní archiv Praha, fond Ministerstva kultury, Sekretariátu pro věci církevní, kart. 238
- Národní archiv Praha, fond Ministerstva kultury, Sekretariátu pro věci církevní, kart. 237
- Národní archiv Praha, fond Ministerstva kultury, Sekretariátu pro věci církevní, sign. Pravosl. církev, spory, kart. 226
- Národní archiv Praha, fond Ministerstva školství a kultury, sign. 47 III, kart. 43
- Národní archiv Praha, fond Ministerstva školství a kultury, sign. 47 VII, kart. 54
- POTÁŠ 2001 — POTÁŠ, Marián: Dar lásky. 2. opravené a doplněné vydání. Vydavatelstvo Michala Vaška, Prešov 2001.
- Vzpomínky vladyky Mons. Ivana Ljavince – ze soukromého archivu

Monografie:

- BALÍK/HANUŠ 2007 — BALÍK, Stanislav/ HANUŠ, Jiří: Katolická církev v Československu 1945–1989. Brno 2007.
- BUREŠ 2019 — BUREŠ, Jan: Periodizace komunistického režimu v Československu 1948-1989. In Kocián, Jiří (ed.). Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989. Praha 2019, s. 21–28.
- CASAROLI 2001 — CASAROLI, Agostino: Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963-1989). Kostelní Vydří 2001.
- CORANIČ 2014 — CORANIČ, Jaroslav: Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. České Budějovice 2014.
- CORANIČ 2009 — CORANIČ, Jaroslav: Obnovení řeckokatolické církve v Československu v roce 1968. In. Bezpečnostní aparát, propaganda a pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.-9. září 2008. Praha 2009. s. 239–251.

- CUHRA 2001 — CUHRA, Jaroslav: Československo-vatikánská jednání 1968–1989. Praha 2001.
- CUHRA 2019 — CUHRA, Jaroslav: Římskokatolická církev. In Kocián, Jiří (ed.). Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989. Praha 2019, s. 564–567.
- FIALA/ HANUŠ 1999 — FIALA, Petr/ HANUŠ, Jiří: Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés. Brno 1999.
- HANUŠ/ STRÍBRNÝ — HANUŠ, Jiří/ STRÍBRNÝ, Jan: Stát a církev v roce 1950. Sborník příspěvků z konference pořádané Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským dne 21. června 2000 v Emauzském klášteře v Praze. Brno 2000.
- JÄGER 2009 — JÄGER, Petr: Svoboda vyznání a právní poměry církví a náboženských společností v letech 1948-1989. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – Šimíček, Vojtěch: Komunistické právo v Československu, kapitoly z dějin bezpráví. Brno 2009, s. 769–809.
- KAPLAN/PALEČEK 2008 — KAPLAN, Karel/ PALEČEK, Pavel: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno 2008.
- PETRÍK 2019 — PETRÍK, Ľubomír: V nádeji vzkriesenia. s. l. 2019.
- PETRO 2013 — PETRO, Marek: Obnovení Řeckokatolické teologické fakulty a řeckokatolického kněžského semináře po roce 1968 v Prešově. In: SLÁDEK, Karel: Řeckokatolická církev v českých zemích: dějiny, identita, dialog. Červený Kostelec 2013, s. 65–91.
- RATAJ 2010 — RATAJ, Jan: Československo v proměnách komunistického režimu. Praha 2010.
- ŠTURÁK 2008 — ŠTURÁK, Peter: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989. Náboženské vydavateľstvo Petra, Prešov 2008.
- ŠTURÁK 2013 — ŠTURÁK, Peter: Utrpení řeckokatolických kněží a jejich rodin v době jejich nuceného pobytu v Čechách v kontextu pronásledování řeckokatolické církve v letech 1950-1968. In: SLÁDEK, Karel: Řeckokatolická církev v českých zemích: dějiny, identita, dialog. Červený Kostelec 2013, s. 41–65.

- VALIŠ 2019 — VALIŠ, Zdeněk: Akce K (Kláštery). In KOCIÁN, Jiří (ed.). Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989. Praha 2019, s. 578–579.
- VAŠKO 1990 — VAŠKO, Václav: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I. ZVON, Praha 1990.
- VAŠKO 2007 — VAŠKO, Václav: Dům na skále. 2. Církev bojující: 1950–květen 1960. Kostelní Vydří 2007.

Články v časopise:

- BORZA/MANDZÁK 2008 — BORZA, Peter – MANDZÁK, Daniel Atanáz: Z podzemia na svetlo: Gréckokatolícka cirkev 1950–1968. In: Impulz: revue pre modernú katolícku kultúru, 2008, roč. 4, č. 4.
- ROKOSKÝ 2011 — ROKOSKÝ, Jaroslav: Amnestie 1960. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. 2011, 36–54.

Periodika:

- KULTURNÍ TVORBA: TÝDENÍK PRO POLITIKU A KULTURU, 1968